

STM 1980:1

Erkänn musiken! – ?

Tendenser från 50-talet mot ett musikaliskt systemsamhälle

Av Nils L. Wallin

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Erkänn musiken! — ?

Tendenser från 50-talet mot ett musikaliskt systemsamhälle

Av Nils L. Wallin

I. Den allmänna bakgrunden — en skiss

A. "Mänskligheten är ännu så ung"

1. Jag kommer ihåg hur vi, elever hos Carl-Allan Moberg, som under våren 1946 i tidskriften *Samtid och framtid* läst Torgny Segerstedts essä om den moderna sociologin¹ fann anledning revoltera mot vår ludus magister, som uppenbarligen inte insett sociologins välsignelse för musikkforskningen. Vår revolt kom emellertid av sig, då Moberg välvilligt ställde upp till en debatt i Musikhistoriska föreningen, som för tillfället förlagt sitt sammanträde till en kafékällare vid Vasagatan i Stockholm, det gamla Cosmopolite. Vi kunde av hans inlägg förstå, dels att han insett värdet av att i relevanta situationer *också* anlägga sociologiska synpunkter på ett material, dels att han väl kände till det Segerstedt skrivit om samt en smula därtill: vi inte bara slog in en öppen dörr utan dränktes dessutom av den välvilja, som ludus magister lät välla in genom dörren. Mot denna bakgrund blev Carl-Allan Mobergs artikelserie 1947 i *Ny Dag* inte någon större överraskning: "Den borgerliga musikkulturens dekadans", "Musiken och arbetarklassen" och "Musikalisk fostran". Det var samme Moberg vilken ungefär samtidigt höll en serie högstämda föredrag om Brahms i radio — det sista föredraget hette "Storsigillbevararen" och gjorde ett mäktigt intryck.

Samma slags välvilja lät Musikhistoriska museets nye chef Ernst Emsheimer oss komma till del, då vi 1949 ville börja tillämpa de — ofta i Basel — nyförvärvade kunskaperna i uppförandep Praxis med hjälp av museets skatter. Spikharpor, knäharpor, marintrumpeter, korthalsfioler, fiddlor och tamburiner, allt fick prövas och blandade sig under museikonserterna med Nicolai Geddas tenor till en ljuvlig harmoni. Detta var början till det Collegium musicum, som efter några år bildades i anslutning till museet, samt till den serie med medeltida musik, som radion sände 1950—51.

2. "Över oss lyser stjärnorna" — nog tyckte vi det, tills det kalla kriget började göra sig gällande. I maj 1948 kunde vi läsa ytterligare en artikel i *Samtid och framtid*,² där den filosofiske genetikern Åke Gustafsson mediterade: "Det sägs ofta i tidningsartiklar och föredrag, att vi går mot en atomålder. Detta är kanske att överskatta de fysikaliska hjälpmedlen för de biologiska. Men visst är

¹ Torgny T:son Segerstedt: Sociologiens ställning bland vetenskaperna, *Samtid och framtid* 1946:2.

² Åke Gustafsson: Naturvetenskap och livsåskådning, *Samtid och framtid* 1948:5.

uranatomens klyvning ett viktigt steg framåt, inte bara mot förstörelsen utan mot ökat välbefinnande. Att nämna atombomben då man menar atomkraften är, säger en amerikansk fysiker, som att tala om den elektriska stölen, då man syftar på elektriciteten... Hatet och eländet omkring oss är ett tillfälligt bakslag i utvecklingen, framtidskridandet kommer att fortsätta. Mänskligheten är ännu så ung. Den står på barnets ståndpunkt, kastar sten och slänger svordomar. Framför oss ligger en omätlig tidrymd. Vår längtan kommer aldrig att förtvina. Vår tro kan aldrig förstöras. Över oss lyser stjärnorna. Men för att kunna förverkliga vårt mål måste vi till det yttersta kämpa för *jämlikheten* inför lagen, *broderskapet*, *friheten*."

B. "Hur lyssnar Ni egentligen till musik?"

1. Jag kan också påminna om alla konserter med omfattande analyser, som gjordes i KFUM:s hörsal på Snickarbacken inom det år 1941 bildade Musikfrämjandet — Yngve Flyckt, Folke Törnblom, Gunnar Hahn, Lorri Lail, Fritjof Kjellberg, Ernst Källberg, Folke Bramme, Folke Sällström, Wiatjeslaw Witkowski och många andra. Där ställdes man som nybliven student inför uppgiften att mot ett arvode om kr 25 per kväll — två föreställningar — göra en analys av en Schubertsång eller av Fryklöfs Sonata alla legenda, för att inte tala om tritonusmystiken i samme tonsättares lilla Strömkarlen.

2. I anslutning till en radioserie om musiklyssnande vintern 45/46 utgav Ingmar Bengtsson, *dagens* ludus magister, sin bok *Från visa till symfoni*. Seriens mål var i första hand "att hjälpa åhörarna till ett aktivt och koncentrerat lyssnande, i andra hand att bibringa vissa elementära kunskaper, som kan underlätta förståelsen för sammanhang och meningsfullhet i musikaliska förlopp, allt som allt ett försök till vad man kunde kalla levande formlära på ett elementärt stadium". Den började: "Hur lyssnar Ni egentligen till musik?"

Musikfrämjandets paroll var LÄR ATT LYSSNA. Den åsyftade en komplettering till det musikutövande, som praktiserats med stor framgång inom musikcirkelverksamheten framför allt i Värmland, Västmanland, Jämtland och Uppland och som stötts också av den instruktionsserie med studiebrev och notmaterial, vilken ordnades i början av 40-talet i radion under redaktion av bl.a. Sven E. Svensson, Carl-Allan Moberg och Per Lindfors.³ Lär-att-lyssna-parollen förnekade den "omusikaliska" människan — det gällde inte att "höra" utan att "lyssna". Den idémässiga, pedagogiska utgångspunkten för verksamheten var huvudsakligen Hans Mersmanns fenomenologi i *Angewandte Musikästhetik* från 1926: "es wird versucht, den musikalischen Ablauf als ein in sich gegründetes, von allen Ich-Beziehungen möglichst zu lösendes Geschehen zu erkennen..."⁴

³ I samband med denna serie utgav Lindfors—Moberg—Svensson *Musikens instrumentala former*, Radiobiblioteket 5, 1943: "Denna lilla bok har tillkommit på uppdrag av Radiotjänst. Den vänder sig närmast till de talrika musikcirkelarna ute i landet, med vilka Radiotjänst sedan några år tillbaka har ett allt intimare samarbete och bör i första hand betraktas som en serie utvidgade studiebrev till kommande musikaliska föredragsserier i radio."

⁴ Hans Mersmann: *Angewandte Musikästhetik*, Berlin 1926; se också hans *Zur Phänomenologie der Musik*, *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Musikwissenschaft*, Bd 19, 1925, samt Nils-Eric Ringbom: *Über die Deutbarkeit der Tonkunst*, s. 74—108, Helsingfors 1955.

För denna folkliga pedagogiska sektor blev Mersmanns tankar aktuella, *sannolikt* främst genom Yngve Flyckts aktivitet i samband med Musikfrämjandets bildande; likväl bör man inte i detta sammanhang förbigå Folke Törnbloms lilla skrift *Att höra musik från 1939*.⁵ Ytterligare näring åt musiklyssnarverksamheten gavs genom den i Stockholm verksamme tyske musikhistorikern och -pedagogen Herbert Rosenbergs *Konsten att förstå musik*⁶ som utkom 44—46, samtidigt som Ingmar Bengtssons radioserie ägde rum. Att dessa pedagogers insatser motsvarades av ett stort publikt intresse framgår även av den flod av handböcker i ämnet, som de svenska förlagen nu släppte loss.

3. Inom den akademiska musikteoretiska sektorn hade fenomenologin emellertid introducerats redan 1939 i en studie av Stig Walin, *Musikteori som akademisk disciplin*.⁷ Det är inte osannolikt, att det var genom denna uppsats som Yngve Flyckt och andra fick sin uppmärksamhet riktad på fenomenologins metodiska möjligheter inom en folklig pedagogik. Säkert är emellertid, att Stig Walins diskussion spelade en principiellt medlande roll, då Nils L. Wallin 1949 försökte teckna ett samband mellan 40-talets folkliga pedagogik och en musikteoretisk grundsyn,⁸ påverkad av dels litteraturvetenskapens "den nya kritiken", dels logistikens begreppsanalys i den form, den fått i *Encyclopedia of unified science*.⁹

Dessa för oss nya tankegångar, även speglade i Eino Kailas intensivt lästa och diskuterade *Den mänskliga kunskapen och Tankens oro*,¹⁰ spelade en roll också för några av de unga tonsättarna, främst Karl-Birger Blomdahl.

C. *Musikvårdande sympunkter*

1. Vid Kungl. Musikaliska akademins årshögtid den 3 december 1949 gjorde sekreteraren Kurt Atterberg en tillbakablick på decenniet. Han började sin framställning: "Det fordrades inte år 1939 och dessförinnan och det fordras ej heller nu något högre mått av sakkunskap för att observera, att förhållandena i undervisningen vid det under Musikaliska Akademien sorterande musikinstitutet, då Musikkonservatoriet, nu Musikhögskolan, icke voro och icke äro helt idealiska. Det fordras däremot en viss sakkunnighet eller åtminstone vilja att taga reda på orsaker och verkningar för att förstå, varför många detaljer i vårt musikkliv icke varit och icke äro så som man kunde önska."

Atterberg påpekar, att musiken under de sex-åtta gångna åren blivit en folkörelse — vad han avser är just Musikfrämjandets aktiviteter, lyssnarkurserna, de fulla konsertsalarna under krigsåren, radions verksamhet — trots att kulturbudgeten på grund av kriget skurits ner; denna nedskärning hade gått hårt åt

⁵ Folke H. Törnblom: *Att höra musik*, Verdandi, Stockholm 1939.

⁶ Herbert Rosenberg: *Konsten att förstå musik I—III*, övers. Y. Flyckt, Stockholm 1944—47.

⁷ Stig Walin: *Musikteori som akademisk disciplin*, STM 1939.

⁸ Nils L. Wallin: *Att tala om musik*, tidskriften *Folkuniversitetet* 1949 3—4, omtryckt i Bengt Nerman: *Vuxenutbildning och folkbildning, ett akademiskt perspektiv*, Stockholm 1955.

⁹ *International encyclopedia of unified science: Foundations of the unity of science*, University of Chicago Press 1939, särskilt R. Carnap: *Foundations of Logic and Mathematics*, vol. 1, nr 3, L. Bloomfield: *Linguistic aspects of science*, vol. 1, nr 4 samt Charles W. Morris: *Foundations of the theory of signs*, vol. 1, nr 2, samtl. uppl. 5 1947—49.

¹⁰ Eino Kaila: *Den mänskliga kunskapen*, övers. G. H. von Wright, Stockholm 1939, samt dens. *Tankens oro*, Helsingfors 1944.

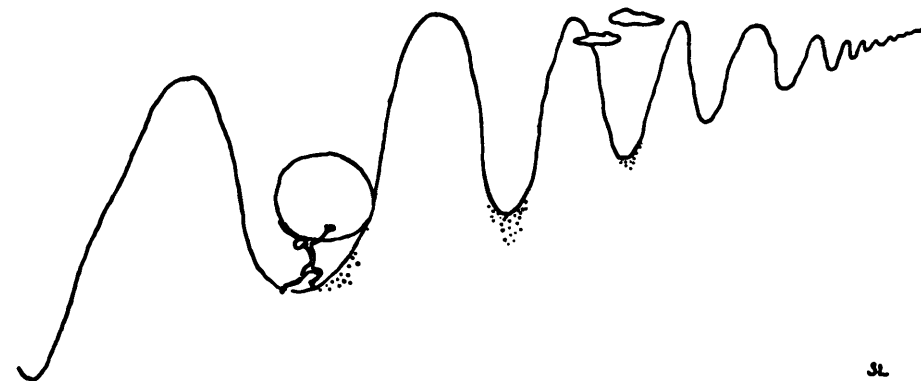
inte minst Musikhögskolans timplaner — från 1943 kunde emellertid en viss återhämtning härvidlag konstateras. Sekreteraren uppehåller sig vid Arbetsmarknadskommissionens (nuvarande Arbetsmarknadsstyrelsen) s.k. musikerhjälp, en åtgärd att via statliga medel låta arbetslösa musiker bedriva undervisning inom kommunerna. Verksamheten hade haft en uppseendeväckande framgång. Dess tillskyndare, fil.dr Hilding Nordström (bror till författaren Ludvig Nordström), gav härvid också till Sverige flydda musiker från Danmark, Norge och de baltiska länderna adekvata arbetsuppgifter.¹¹

Kurt Atterberg nämner i sin översikt tre utredningar, som spelade en stor roll för den kommande utvecklingen: 1944 års folkbildningsutredning (ordförande Ingvar Andersson), 1947 års musikutredning (ordförande Tage Lindbom) samt 1948 års utredning om en statlig kulturfond. "Otvivelaktigt måste här ett samarbete etableras mellan de tre nämnda utredningarna, och Akademien har i olika remissvar föreslagit ett sådant. Skall någon för framtiden godtagbar lösning av lokalfrågan för alla dessa kulturgrenar kunna erhållas måste emellertid planer omedelbart utarbetas för viss standardisering av kombinerade teater-, konsert- och föredragslokaler. Annars kommer aldrig en ambulerande verksamhet på dessa områden att på ett rationellt och ekonomiskt sätt kunna genomföras. Lokalfrågan är särdeles brännande för musikens del, ty det harmonierar med senare tiders sociala utveckling att amatörmusicerandet icke reserveras för och instänges i burgna klassers salonger utan att det som orkester- eller kammarmusik och kör-sång kan bli ett gemensamhetsintresse bland folkets breda lager." Här anspelar Atterberg på önskvärdheten av att skapa en musikalisk motsvarighet till Riks-teatern.

2. Vad anspelade Kurt Atterberg på då han sade, att man 1939 inte behövde vara särskilt sakkunnig för att konstatera, att undervisningsförhållandena vid Musikhögskolan inte var idealiska? Jag är övertygad om att han avsåg den fräna kritik mot Akademien, Radiotjänst och orkesterinstitutionerna, som Yngve Flyckt 1939 levererat i sin bok *Svenskt musikliv*.¹² I denna hade Flyckt lagt fram en slags generalplan för den rekonstruktion av det svenska musiklivet, som han ansåg vara nödvändig. Han ville framför allt "bryta ner det enda hinder som uteslänger folket i gemen från den värdefulla musiken, dvs. fördomen om denna musiks svårtillgänglighet. Detta måste självfallet ske vid en tidpunkt, då denna fördom ännu inte hunnit gro och mottagligheten och bildningsmöjligheterna äro störst: i skolan". Flyckt tänkte sig att detta skulle kunna göras bl.a. via en turnéverksamhet inom ca 400 skolor; konserterna borde förberedas av musiklärarna, alla barn över tretton år skulle under åtta timmar per läsår närvara vid dessa konserter, vilka skulle ges av solister av god klass. Verksamheten, ca 2 400 konserter per år, skulle administreras av ett skolmusikråd sammansatt av Skolöver-

¹¹ Förf. Valdemar Hammenhög gav 1939 med sin roman *Det var en gång en musiker* en initierad och sociologiskt sett mycket intressant skildring av radions, grammfonindustrins och ljudfilmens inverkan på musikernas arbetsförhållanden under 1920—30-talen. I denna roman med dess så vitt jag kan förstå mycket träffande miljöskildring har jag för första gången mött ordet *kulturarbetare*.

¹² Yngve Flyckt: *Svenskt musikliv*, Uppsala 1939.

"Man måste tänka sig Sisyfos lycklig."

Sisyfos, vinjett av Signe Lund ur tidskriften 40-tal, 1947:4.

styrelsens musikkonsulent, en representant för Pianistförbundet, senare Svenska solistförbundet, samt en av regeringen eller "i värsta fall" av Musikaliska akademien utsedd person.

Flyckt pläderade också för en reform av musiklärarutbildningen samt skisserade en samsamarbetsorganisation, en motsvarighet till Riksteaterns publikorganisation (RPO), vilken redan vid mitten och slutet av 30-talet spelade en stor roll i landsortens teaterliv.

En sådan genomgripande reformverksamhet kom inte till stånd under Yngve Flyckts levnad, däremot en rad andra aktiviteter under 40- och 50-talen, som på ett eller annat sätt kan sägas ha motsvarat hans önskan om att hinder skulle rivas, som hindrade "folket i gemen" att komma i beröring med musik. "Folket i gemen", det är Atterbergs "folkets breda lager" och Ingmar Bengtssons högaktningfulla "Ni"...

D. "Man måste tänka sig Sisyfos lycklig"

I det sista avsnittet i klippboken om 40-talet¹³ gör Bo Wallner ett viktigt påpekande: även om det kan tyckas att 40-talet på ett unikt sätt var de ungas forum får man inte glömma, att det också var en skördetid för de stora trettioalisterna i svensk musik, Hilding Rosenberg, Gösta Nystroem, Moses Pergament, Lars-Erik Larsson, Dag Wirén m.fl.

Jag har med denna skissartade översikt över både fullföljande och spirande tendenser under 40-talet velat komplettera bilden ytterligare: bakgrundssituationen är ytterst pluralistisk med många trådar inte bara av rent konstnärlig art utan också av allmänskulturell, allmänt samhällsinriktad-politisk och administrativ-organisatorisk natur. Nästan varje tendens i de ungas inriktning har anknytning till mer än en källa. Detta gäller drömmarna om konstnärlig förnyelse, de pe-

¹³ 40-tal — en klippbok om Måndagsgruppen och det svenska musiklivet, sammanställd och kommenterad av Bo Wallner, Stockholm 1971.

dagogiska ansträngningarna, beredskapen att gripa tag i administrativa-organisatoriska problem, de filosofiska aspekterna på "musik", de må uttrycka sig i funderingar omkring "sanning" och/eller "kontakt", strukturell analys och musikalisk intersocialitet, samt en önskan om en vidgad omvårdnad om musik från "det allmännas" sida. Den spridda och vid början av 50-talet stegrade framtidsoptimismen medförde en ökad tillit just till "det allmänna"; en progressiv samhällssyn och tron på övergripande lösningar omfattades alltmer av de unga. Känslan av trygghet var stor och man såg fram mot de stora arbetsuppgifter, som låg framför en inom det växande välfärdssamhället.

Därför kunde Bo Wallner citera Camus: "Man måste tänka sig Sisyfos lycklig."

Jag skall fortsättningsvis uppehålla mig vid några företeelser, som jag anser kan belysa de ideologiska utvecklingslinjerna inom 50-talets musikliv och deras principiella betydelse för 60- och 70-talen. Det gäller framför allt några av de offentliga utredningar och den debatt om musiklivets olika aspekter, som kom mellan 40-talets slut och 60-talets början samt det försök som företogs under 50-talets andra hälft att fusionera Stockholms konsertförening med Sveriges Radios orkesterresurser.

Många av de data och de frågeställningar, som berörs, borde göras till föremål för en mer djupgående granskning än vad som här varit fallet — jag gör således givetvis inte anspråk på att här teckna en täckande idéhistorisk utveckling.

II. Utredningar och debatt

De utredningar, vilka skall behandlas, är Människan och nutiden, dvs. arbetarrörelsens efterkrigsprogram (1952), Musikliv i Sverige, dvs. 1947 års musikutrednings huvudbetänkande (1954) samt Lärare och handledare för det fria och frivilliga musikbildningsarbetet (1962). Härtill kommer några debattinlägg av Ingmar Bengtsson och Tage Lindbom. Konsertbyråutredningens huvudbetänkande Rikskonserter (1967) kommer att nämnas; jag vill understryka, att linjen mer eller mindre direkt gått vidare till Fonogramutredningen (1971) och Regionmusiken (1969) samt till utredningar om musikutbildning etc., som framlades under 70-talets andra hälft. Noteras kan också SAP:s kompendium Aktiv kulturpolitik (1969), en senare och annorlunda pendang till Människan och nutiden.¹⁴

A. Människan och nutiden (AK 52)

1. Arbetarrörelsens kulturkommitté (AK 52) bildades i april 1949 efter diskussioner, som hade förts alltsedan krigsslutet. (Redan 1942 hade emellertid Moses Perga-

ment i Aftontidningen tagit upp frågan om en musikalisk arbetarkultur.) Utredningen hade en tung sammansättning med bl.a. Torvald Karlbom, Ragnar Edenman, Signe Höjer, Ulla Lindström, Tage Lindbom och Ivar Öhman. Tage Lindbom, chef för Arbetarrörelsens arkiv, lämnade sommaren 1951 AK 52.

2. Utredningens inledning heter Människan är målet. Här konstateras, att människan i ett demokratiskt samhälle aldrig kan vara ett medel: "Demokratins mening ligger i att trygga individens frihet att utvecklas efter sina särskilda förutsättningar." Denna frihet är villkoret för att demokratin skall bestå. För att den skall förverkligas är t.ex. ekonomisk utjämning samt förbättring av arbetsvillkoren inte nog, hur viktiga dessa i och för sig är. Också en situation med yttre välstånd kan nämligen innehålla vantrivsel eller ge upphov till andlig nöd. Utredningen uppehåller sig vid de risker för passivitet, som är förknippade med det ökade välståndet: "...att barnen mera uppfattar den kommersiella sidan av näringslivet än den producerande. Det bidrar i svårare fall till att utbilda en passiv inställning till arbetslivet. Inväxandet i arbetslivet blir mindre självklart."

Arbetarrörelsen vill enligt AK 52 förhindra en sådan utveckling genom att mer än tidigare arbeta för den *inre* miljön: värderingar, föreställningar och trossatser. "Skolans demokratisering har i stort sett siktat till att underlätta de mindre bemädlades väg till en högre utbildning. Först på senare år har man uppmärksammat undervisningens innehåll av kvardröjande fördemokratiska värderingar i synen på människan och hennes samhälle. Där finns några av kulturpolitikens närmaste uppgifter." Bland fördemokratiska företeelser nämns en auktoritär syn på uppfostran i hem och skola, förhållandet mellan anställda och företagsledning, de många och motstridiga föreställningarna om den sexuella samlevnadens problem samt slutligen problematiken runt begreppet fritid.

Kulturpolitiken måste omspänna hela det mänskliga upplevelsefältet. Utredningen formulerar det så: "En demokratisk-socialistisk kulturpolitik i det nutida samhället kommer att ställas inför både kortsiktiga och långsiktiga uppgifter." Till de förra hör distributionsfrågorna: att göra den högre utbildningen tillgänglig för alla som har förutsättningar, att skapa bättre förbindelser till konsten, litteraturen och musiken, teatern osv., att så långt möjligt är skapa en trivsammare hem- och arbetsmiljö, att sanera en sektor av den yttre miljön genom en planmässig bostads- och stadsplanepolitik etc. Till de mera långsiktiga arbetsuppgifterna hör den fostran som söker komma tillrätta med "fördemokratiska värderingar".

AK 52 understryker i fortsättningen bl.a. vikten av en målmedveten lokaliseringspolitik med syfte att ge land och stad likvärdiga förutsättningar. Därvidlag bör det kulturella livets lokalisering samordnas med *näringslivets* lokalisering med *gemensamma problemlösningar* och *inbördes stimulans*.

3. Mot denna allmänna ideologiska bakgrund ställs AK:s 52 synpunkter på musiken och dess roll.

Musikkulturen är en social produkt. Varje individ förhåller sig till musik på ett visst och specifikt sätt, var och en följer sitt eget mönster, som härrör ur in-

¹⁴ Av ett antal utländska utredningar etc., som på ett eller annat sätt speglar utvecklingen i resp. länder från 50-talet till 60-talets andra hälft, och vilka punktvist har haft en betydelse för den svenska debatten, må nämnas: The Juilliard Report (1953) (som spelade en avgörande roll för försöken vid Folkliga Musikskolan 1953—63 att reformera den professionella utbildningen), Västryska Musikrådets årsrapporter, rapporter från det engelska experimentcentrum Center Fortytwo (Arnold Wesker), den engelska parlamentsrapporten från 1965, A policy for the arts, samt det franska kulturministeriets Réalisation et perspectives d'action du service de la Musique från 1965—70; här bör även nämnas Die vielspältige Musik und die allgemeine Musiklehre, bd. 9 av Musikalische Zeitfragen, Kassel-Basel 1960, och The performing arts, Rockefeller panel report on the future of theatre, dance, music in America, 1965.

dividens omgivning, hans sociala värld. Utredningen konstaterar att socialpsykologiskt sett är mönster och vanor, också musikvanor, sociala produkter, *sociala arv*. Till dessa arv hör dessutom *attityder* och *värderingar*. Allt detta tillsammans utgör musikkulturen.

Då man lyssnar till ett stycke musik spelar de socialt förvärvade mönstren en viktig roll. Men också de individuella faktorerna är medbestämmande: "Varje människa har en sektor, som är hennes absolut egna, eller exaktare: den personliga faktorn bestämmer hur kulturpåverkan sker. Man brukar kalla denna faktor 'anlag'. ... Drömmar om en musikalisk enhetskultur måste avvisas som i grunden omänsklig." Slutsatsen blir: "Från individens egen utgångspunkt bör man alltså eftersträva friast möjliga utveckling av de andliga förutsättningarna enligt deras naturliga riktning och styrka." Med andra ord: hur en individ anpassar sig till de musikaliska sociala mönstren beror till stor del på hans individuella anlag.

Utifrån denna relation mellan de sociala och de individuella-biologiska faktorerna lanserar AK 52 begreppet *adekvat pedagogik*, vilken bör läggas som ett nät över samhällets alla musikaliska aktiviteter och därvid garantera, att såväl "musikens värde som skönhetsfenomen för individen" som dess "sociala funktion, nämligen att främja den andliga kontakten mellan människorna", främjas. Det praktiska programmet för att genomföra detta är ökad forskning inom musikpedagogiken, bättre ekonomiska villkor för musikaliska fackmän, upprustning av de högre utbildningsanstalterna, införandet av musik i föreningslivet, fritidscentra och på arbetsplatser, ökat kommunalt och statligt stöd för musikaliska aktiviteter, en breddning av konsertverksamheten, förbilligande av musikinstrument, noter etc. samt ett statligt musikråd.

4. AK:s 52 syn på kulturpolitiken och särskilt musiken hade en otvetydigt humanistisk inriktning. Tesen Människan är målet bygger på värderingar, vilka går tillbaka till Kants kategoriska imperativ: man skall aldrig behandla en människa bara som ett medel utan alltid som ett mål i sig, och varje enskild handlingsprincip skall kunna upphöjas till allmän lag. Modernt uttryckt: mellan statens eller "det allmännas" vilja och den "självrealiserade" individens vilja skall finnas ett negativt feed-back-förhållande. Jämlikheten poängteras beträffande relationen barn—föräldrar—lärare *inom skolan*, mellan anställda och ledning *inom arbetslivet*, mellan könen och mellan land och stad. Denna jämlikhet tycks emellertid inte ha det politisk-ideologiska egenvärde, som begreppet fick femton-tjugo år senare, utan sågs som ett medel att skydda differentierade kulturella och sociala värden, framför allt rätten att utveckla och tillvarata ett individuellt biologiskt arv inom ramen för en progressiv, demokratisk miljö. Kulturell differentiering bedöms vara ett epifenomen till den biologiska differentiering, som är en universellt giltig egenskap hos allt liv: "drömmar om en musikalisk enhetskultur måste avvisas som i grunden omänsklig".

Instrumentet som skulle konkretisera detta var en adekvat pedagogik, ett begrepp, som för kommittén hade den innebörden att undervisning och utbildning skulle utformas så, att individen utifrån sina biologiska och socialt differentierade och individuella förutsättningar både tillgodogör sig skönhetsfenomenen och full-

gör sin funktion som kommunicerande, social varelse. Här kommer ett socialistiskt planerande samhälles ansvar in — med hjälp av olika ekonomiska, tekniska och andra strategiska insatser skall en kulturell teknologi byggas upp som stöd för individens rätt att utvecklas enligt sin naturliga riktning och styrka: "människan är målet".

B. Musiken, maskinen, människan

Allt i detta program är som jag redan framhållit inte nytt; Moses Pergaments liksom Carl-Allan Mobergs artiklar är nämnda. 1947 hade Tage Lindbom i sin bok *Arbetarrörelsen och kulturen* hävdad, att en statlig utredning om musikfrågorna borde tillsättas för att fastställa musikens plats och roll, granska dess åtkomlighet, söka finna och formulera värderingarna samt göra ett utkast till en överordnad organisation i toppen av musiklivet.

I en artikel i *Musikrevy* 1950, *Musiken, maskinen, människan*,¹⁵ diskuterar Lindbom vidare. 1947 års musikutredning (MU 47) hade då tillsatts. I sin artikel ställer Lindbom en fråga, som får sitt särskilda intresse genom att den formulerar AK:s 52 samhällsplanerande synpunkter på ett betydligt krassare sätt. Tage Lindbom skriver: "Är det möjligt att musikens målsmän år efter år kan komma och begära ständigt ökade anslag till musikalisk verksamhet i skiftande former utan att inför sig själva och — inte minst — inför skattebetalarna redovisa vad musiken betyder för nutidsmänniskorna? En av de stora svagheter i vår tids musikpolitiska strävanden är att en sådan redovisning, byggd på en grundlig självkranskning, aldrig sker. Man motiverar miljonbelopp med det 'kulturella värde' musiken äger, hur musiken 'lyfter' och 'förädlar' människorna osv., allsammans nötta fraser och klichéer från förra århundradet och utan förbindelse med de nya generationernas sätt att tänka och känna. Enligt min mening är det ofrånkomligt, att vi som strävar efter att stärka musikens ställning i vår tid, också gör klart för oss om vi därvidlag står på verklighetsgrund eller om vi endast plöjer med skuggorna av de dragdjur, som slet och svettades i fru Musicas örtagård under förra seklet."

Tage Lindbom menar, att denna fråga måste besvaras, eftersom det gamla svaret likväl en gång var riktigt — musiken kan sägas ha lyft människan därför att den tillhörde de vitala elementen i tillvaron, oskiljaktigt förenad med människornas liv — med arbetslivet, tros livet, festen — medan nu genom industrialiseringen, urbaniseringen och dess eftersträvarde mål, den höga levnadsstandarden, dessa band har klippts av: "...maskinen har på väsentliga punkter klippt av de levande och vitala förbindelser människorna alltid haft med materien." Det vore absurt att försöka skapa nya arbetssånger — det är ju inte längre den mänskliga kroppen, som bestämmer arbetets rytm. "Vår tillvaro präglas av faktorer, där vi inte längre är aktiva, inte längre bestämmer rytmen... Passiviteten är den stora mentala fara som hotar oss...". Denna fara kan vi motverka genom att inom

¹⁵ Tage Lindbom: *Arbetarrörelsen och kulturen*, Stockholm 1947; dens. *Musiken, maskinen, människan*, *Musikrevy* 1950:3. Se också dens. *Musiken och pedagogiken — vänner eller fiender*, *Musikrevy* 1950:5.

ramen för den ökade fritiden "sätta människorna i rörelse, stimulera deras försvagade estetiska vitalitet, befrämja lekfullhet...".

Lindbom ser mer än vad som är fallet i AK 52 musiken som ett socialt, kollektivt fenomen. Hans grundsyn är här ännu i grunden materialistiskt betingad. Även om både AK 52 och Tage Lindbom i denna artikel rör vid frågan om det moderna musiklivets effektivitet-produktivitet, dvs. relationen mellan måluppfyllelse och kostnaden för produktionen, finns en skillnad däri, att AK 52 mer definierar målet som humanistiskt-individuellt inriktat. Man kan med fog hävda en stegrad tendens från Lindboms artikel fram till 70-talets slut att definiera musikalisk målsättning på ett utilitaristiskt-kvantitativt sätt, vilket också kommit att påverka utformningen av musiklivets finansieringsmodeller; sålunda kan man generellt säga, att det underskottstäckande statsbidragssystemet för de statsunderstödda orkestrarna, som gällde till 1976, gynnade en konstnärlig kvalitet och var mer produktinriktat, än det nuvarande systemet, dess förtjänster obeaktade.¹⁶

C. Lönar det sig?

1. Frågan "lönar det sig" dyker upp som en huvudfråga också i inledningen till Musikliv i Sverige, 1947 års musikutrednings huvudbetänkande från 1952 (MU 47).¹⁷ Titeln på denna inledning är en smula nyktrare än den vi mött i AK 52. I stället för det kantska imperativet-interjektionen (eller var det det triumferande svaret, Oidipus' svar, på Sfinxens fråga?) "människan är målet" står här Samhället, människan, musiken — vi går från det stora till det lilla, från "samhället" till "musiklivet". Här slås fast, att det allmänna redan ger ut avsevärda summor till musiklivet och att detta i och för sig är en mätare på samhällets värdering. Skall samhället då satsa ytterligare? Svaret är: de stora förändringarna i det moderna samhället, som medför ständigt pågående omvärderingar, omprövningar och förskjutningar som också omfattar musiken, kostar automatiskt stora pengar. Den kulturella demokratiseringsprocessen med en nödvändig emfas på den kvantitativa sidan medför att "omfattningen och därmed omkostnaderna för den musik-kulturella verksamheten måste stiga". Också MU 47 hänvisar till den ökande fritiden men inte så mycket mot bakgrunden av en tilltagande *passivitet* som till en tilltagande *ensamhet*: "I den västerländska kultursituationen med dess individualistiska personlighetsideal är faran för att människorna skall bli ensamma och plågas av sin ensamhet icke att underskatta. Den fortsatta demokratiseringen innebär ju också, att de solidaritetsband, som funnits inom olika samhällsklasser, håller på att lösas upp. Detta måste ur demokratisk synpunkt betraktas som en given konsekvens och hälsas med tillfredsställelse. Men det innebär ur samhällets

¹⁶ De båda systemen är beskrivna och jämförda i Nils L. Wallins *Har vi råd med symfoniorkestrar*, 1977 (KMA:s skriftserie nr 15, s. 112, 113 f., 127 f.); i denna hävdar förf. att en modifierad form av det äldre systemet hade varit att föredra framför det nya systemet, om man som en huvudfråga betraktar garantin av den konstnärliga kvalitetsens upprätthållande — en värdebeständighetsgaranti av det slag, som Sveriges radio diskuterade i sitt förslag till sammanslagning av SR:s och Konserthuset i Stockholms resurser hade bort diskuteras som ett alternativ. Då man från institutionshåll våren 1980 kritiserar det nya systemet (Konsertnytt 1979/80:12), har just det inträffat, som i Wallins bok antydde kunna ske (127 f.).

¹⁷ Musikliv i Sverige, Betänkande med förslag till åtgärder för att främja det svenska musiklivets utveckling avgivet av 1947 års musikutredning, SOU 1954:2.

synpunkt även en förpliktelse att se till, att nya möjligheter till samvaro och gemenskap ersätter dem, som gått förlorade."

2. Inledningen slutar med några rader, vilket inte helt rimmar med den nyttobetonade motiveringen för att musiklivets kostnader måste få stiga: "Musiken är en konstform och som sådan har den ett eget berättigande, som ej kräver särskilda motiveringar vare sig för dess existens eller för ett kultursamhälles förpliktande stöd. Detta är det centrala och detta har också varit huvudsynpunkten i MU:s arbete."

Dessa rader svarar på ett intressant sätt till en passus i inledningens början, vilken starkt påminner om vad kommittéledamoten Ingmar Bengtsson tre år senare skriver i samband med den stora Anabase-diskussionen: "Musiken liksom all annan konst har egna inre lagar för sin tillblivelse. Den kan inte tvingas fram och den kan inte skapas enligt på förhand givna anvisningar och program. Huruvida villkoren än är för det mänskliga och det samhälleliga livet i övrigt — konsten kan enligt den i västerlandet förhärskande uppfattningen blomstra endast under förutsättning av att den ges frihet att utifrån sina egna lagar och villkor gestalta och förnya sig själv. Enligt denna uppfattning måste varje dirigering av det konstnärliga skapandet avvisas." Här står vi på nytt inför en humanistisk konstuppfattning.

3. Jag vill peka också på en punkt i denna inledning, som vi redan mött hos Atterberg. Den kom senare att utvecklas, om än på ett indirekt sätt, av AK 52, och formuleras med stor och insiktsfull varsamhet i Musikledarutredningen för att i utredningarna alltifrån Konserthuset utredningen i *spegelform* göras till en krasst fasthållen centralpunkt: "Ingen konststart är så 'institutionell', är så invävd i organisation och administration som musiken." Det är så vitt jag vet första gången som musikens beroende av en kombinerad konstnärlig-administrativ *teknologi* framhävs så tydligt. Den har alltsedan dess tagits för given utan att man sökt utreda dess egenart.¹⁸ Man har utgått från att den är av samma existensstyp som det moderna välfärdssamhällets teknologier rörande industriell-ekonomisk verksamhet i en progressiv högkonjunktur. I AK 52 talas på ett par ställen om "kultur-distribution" men främst om musikens "funktion" och dess förmåga att skapa "kontakt" mellan människor; MU 47 talar om konstens "producerande" och "konsumerande" sidor men tar inte steget fullt ut att också tala om den "distri-

¹⁸ W. J. Baumol—W. E. Oates: The cost diseases of the personal services and the quality of life, Skand. Ensk. Banken Quarterly Review 1972:2, samt Baumol: The permanent crisis of the arts, Konserthuset Konserthuset styrelse- och årsberättelse 72/73, Stockholm 1973. I sin skiss "75 år med Stockholms Konserthuset" (Stockholms Konserthusstiftelsens skriftserie nr 1, 1977) nämner Bengt Olof Engström den konferens våren 1973, då prof. Baumol höll sitt föredrag: "Vid ett internationellt symposium i samband med Konserthusets återinvigning hade man diskuterat de ekonomiska lagar som anses gälla för orkesterföretag i alla länder, men detta gjorde inte situationen ljusare." Reflexionen är korrekt men ofullständig — vid denna tidpunkt var det kommande statsbidragssystemet ännu inte fastlagt; avsikten med konferensen, där ett antal betydande ekonomiska specialister medverkade förutom Baumol, var att stimulera diskussionen medan tid var. Jfr not 16. Se vidare A. Etzioni: Moderna organisationer, Stockholm 1966, Eric Rhenman: Systemsamhället, Stockholm 1975 samt Arne Naess: Økologi, samfunn og livsstil, kap. V—VI, uppl. 5, Oslo 1976.

buerande" sidan. Just den representerar emellertid något nytt i det expanderande kulturlivets teknologi, varvid ordet "kontakt" gradvis ersätts med "kommunikation", mer aktivt och laddat. Det är troligen inte alls fråga om endast "ord" utan om verkliga förskjutningar i synen på relationen konst-människa-samhälle.¹⁹

D. Musiken, individen och samhället

Musikledareutredningen från 1962 (ML 62) tar som redan nämnts upp frågan om musikens tendens till institutionalisering. Utredningens kärnkapitel heter Musiken, individen och samhället och rör med varsam men inte slapp hand vid de principiella frågorna om musikens samhällseliga roll — ledamöterna var fackpsykologer och pedagoger, ordföranden en beprövad folkrörelseman och forskare.²⁰ Som en kommentar till MU:s 47 synpunkter på musikens anknytning och bindning till institutioner heter det: "Men man får inte överbetona detta drag i musikalisk verksamhet till att musiken skulle vara något, som *uppstår ur* samhällsfunktionerna, samlevnadsformernas olika aktiviteter. Utgångspunkten för musikalisk verksamhet kan inte sägas vara de institutionella funktionerna utan ett invecklat samspel mellan dessa och de behov av att använda rörelser, rytmer, toner och klanger som uttrycks- och aktivitetsmedel, vilka tycks finnas hos alla människor och i alla kulturer, och därtill det behov av att nykombinera och vidareutveckla dessa uttrycksmedel, som också är en naturlig mänsklig verksamhet och som olika starkt uppmuntrats under olika tider och i olika samhällsformer. *Musikens institutionella betingning synes således mera vara ett utnyttjande och ett organiserande av denna mänskliga uttrycksvilja än det primära i all musik-kultur.*" (Min kurs.) Denna formulering står nära AK 52; den förutsätter de musikaliska funktionerna som funktioner av ett mänskligt aktivt medvetande och den understryker samtidigt, att dessa funktioner gärna låter sig påverkas av och sugas in i det mänskliga rationaliseringsbehovet; tanken på en musikalisk enhetskultur är därmed likviderad.

E. Musiksamhället

Konsertbyråutredningen (KBU)²¹ arbetade mot en delvis annan bakgrund än de tidigare kommittéerna: regering och riksdag hade nu beslutat om en statlig kulturpolitik av utpräglad organisatorisk-övergripande karaktär, och denna kulturpolitik motsvarade i sin optimistiska rationalism en rad andra stora samhällsreformer, vilka genomfördes något tidigare eller samtidigt. Redan i en uppsats

¹⁹ Hermann Hesse: Glaspärlespelet (övers. Anders Österling), Stockholm 1952: "Det som verkar så underligt på oss när vi läser de av Ziegenhals citerade rubrikerna på dessa kåserier, är inte i första hand att de slukades av människor som en daglig lektyr, utan snarare att författaren med ställning och anseende och gedigna kunskaper hjälpte till att "leverera material" — ett betecknande uttryck som även angav människans dåvarande förhållande till maskinen..." (ur inledningen).

²⁰ Ledamöter av utredningen var professor Alf H. Johansson (ordf.), professor Bengt Franzén och folkhögskollärare Torgil Ringmar (under utredningens sista år ersatt av studieombudsman Allan Malmgren) samt som sekreterare lektorn Lars-Gunnar Holmström.

²¹ Rikskonsorter, SOU 1967:9.

från 1959 om landsortens musikliv²² talades om "musiksamhälle" i stället för "musikliv". Detta samhälle var grundskolans, ATP:s och det storskaliga näringslivets samhälle. KBU konstaterar:

Det är först i vår egen tid som efterfrågan har kunnat breddas så starkt att kulturmarknaden också har kunnat omfatta de helt fria konst- och kulturskapelserna. Men inte ens nu finns det en sådan marknadsstruktur att konstutövaren-kulturskaparen har en garanti för att han verkligen når ut till en mottaglig publik med sitt verk, sitt budskap. Kanske är ett sådant tillstånd en utopisk föreställning, men det förtjänar ändå att uppsättas som mål för våra samfälliga strävanden att föra kulturen och människorna närmare varandra.

Än så länge finns det mera närliggande uppgifter att lösa; ett studium av produktions-, distributions- och konsumtionsleden visar på snart sagt alla kulturområden att det finns påtagliga hinder för en fri kommunikation av idéer och visioner.

Det är här en kulturpolitik måste sätta in med åtgärder i samtliga tre led. För musikens vidkommande innebär kulturpolitiska stödåtgärder i produktionsledet att tonsättare och tonkonstnärer måste givas tryggade arbetsförhållanden. I distributionsledet innebär de i princip att musiken skall bringas ut till alla de platser, där det finns tekniska och organisatoriska möjligheter att framföra musik. I konsumtionsledet, slutligen, innebär de att alla som över huvud är mottagliga för musikens budskap också skall beredas möjlighet att få taga del av det.

Kommittén fortsätter:

Givet är att insatserna i konsumtionsstimulerande riktning måste anpassas till de förhållanden som råder — de fördomar och föreställningar som etablerats och som synes ha en märklig livskraft. *De aktiva insatser som måste göras utifrån rent företagsekonomiska principer får därför tänkas arbeta med många alternativ för att bryta ned det motstånd som nu finns mer eller mindre starkt uttalat* — antingen som överlagd avoghet eller som markerad likgiltighet inför kulturyttringen. (Min kurs.)

Att man under dessa år verkligen sökte adaptera företagsekonomiska principer på musiklivet i den form de uttrycktes i 60-talets principer om "riktig" organisation och "scientific management" framgår för den framtida forskaren av den mängd programbudgetering, nätverksplaner, långtidsplaner med delmål och slutmål etc., som nu framställdes. Symptomatiska för den drömda kulturella stordriften är de diskussioner om ett integrerat samarbete mellan den i tillblivelse varande rikskonsertorganisationen och Sveriges radio, som i pressen kallades "AB Musik-Sverige", en vision, som för ett ögonblick hotade att ta form, då tanken på en fusion mellan Sveriges radio och Stockholms konsertförening övergetts.

F. Chimären om musikalisk massfrälsning

1. I Nordisk musikkultur I—II skrev Ingmar Bengtsson 1952 ett par artiklar om musiklivet. I den första, Kris i konsertlivet, aktualiserade Bengtsson tankegångar om förmedling av musiker etc., vilka vi tidigare mött i Flyckts bok från 1939 samt i MU 47. Den andra artikeln har en vassare ton: Chimären om musikalisk

²² Nils L. Wallin: Nutida musiksamhälle, Nutida musik 1958:5, omtryckt i Svenska musikperspektiv, minnesskrift vid Kungl. Musikaliska akademins 200-årsjubileum 1971 tillsammans med Rikskonsertiden — målsättning, mångfald och utveckling (ur Rikskonserters årsbok 1970) och Postludium, i vilka två studier de problem diskuteras i ett tidigare perspektiv, som är huvudföremål för föreliggande studie och boken Har vi råd med symfoniorkestrar.

massfrålsning. Bengtsson pekar på den stora del av musikinslagen, som går till de statsunderstödda orkestrarna, och frågar, i vilken utsträckning denna "de facto subventionerade publik anses ha rätt att vara medbestämmande i fråga om repertoarvalet? Skall orkesterföreningarna eftersträva maximal publikanslutning genom att ge publiken vad den vill ha, i vilket fall de mycket väl kunde drivas som goda affärsföretag? Eller skall de främst ha en rent konstnärlig, eventuellt också musikuppfostrande målsättning?" Detta var att spetsa till frågan om förhållandet mellan effektivitet och målsättning, om vi vill tala i de termerna; mer härom (III B:4b, II C:10) i samband med 1958 års förslag om sammanslagning av Stockholmsorkestrarna.²³

Bengtsson fortsätter: "Konsertväsendets funktion är förmedlande. Den vänder sig ständigt och omedelbart till en publik. Men till *vilken* publik? Svaret tycks helt enkelt lyda: *till den största möjliga*... Misstaget är att man ständigt utgår från massan, att man tror att konstmusiken ovillkorligen skall nå så många som möjligt, att den skapats för och kan förstås av alla... Men den musikaliska massfrålsningen är en chimär. Det är de enskilda människorna som skall nås..." Än en gång hörs ekot från AK 52.

2. Detta var att röra vid ömtåliga ting; några svar på utmaningen kom emellertid inte. Ingmar Bengtsson formulerade den på nytt fem år senare i samband med den stora musikdebatten omkring Karl-Birger Blomdahls Anabase. Men inte ens nu togs frågan riktigt på allvar. I själva verket har den ännu inte (1980) diskuterats på ett förutsättningslöst sätt.

Erkänn musiken!-debatten 1957 var enligt min mening till stor del ett symptom på en glidande och svårfångad förändring av synen på konstmusikens roll och möjligheter. I slutet av 50-talet hade utbrottet av det kalla kriget blivit en traumatisk upplevelse — välfärds målet hägrade projicerat på en framtida trygghetsridå men inte längre under en utvecklingsoptimistiskt och av många stjärnor belyst himmel.²⁴

Den kompositoriska utvecklingen mot den totalt genomförda serialismen och besläktade tekniskt sett starkt rationaliserade stilar, som t.ex. de elektroniska, var nog till en viss grad uttryck för en överlevande utvecklingsoptimism, som inte rimmade särskilt väl med Doktor-Faustus-mytten. En mängd linjer gick vidare, än parallella, än i stäm korsning, än i motrörelse. I den professionella intressesfären tillkom en rad intressanta essäer om utvecklingens teoretiska bakgrund. En del var utpräglat spekulativt i en modern skolastisk anda, medan annat hade en mer empirisk inriktning, där man berörde problemet strukturell-informativisk täthet kontra den mänskliga neuro-psykologiska möjligheten att uppfatta och

²³ Ur principiell förvaltnings teknisk synpunkt, se N. L. Wallin: Har vi råd med symfoniorkestrar samt där givna referenser.

²⁴ Svenska Morgonbladet av den 21 januari 1957, där Bengtssons reflexioner behandlas: "Detta är värt att citeras utförligt, inte bara som uttryck för en medveten konstskådning utan också som prov på vart en ensidig lojalitet kan leda. Det är ju en djup pessimism, som talar ur formuleringarna, en odynamisk mistrogenhet, en ödestro, som i oförläpna svårigheter endast ser ofrånkomlig logik." Artikeln omtrycktes i debattboken Erkänn musiken! (Stockholm 1957), s. 158 ff., liksom Bengtssons svar den 23 januari 1957 i Svenska Dagbladet.

'förstå' sådana täta strukturer.²⁵ I några av dessa studier kan man spåra ansatser att formulera en musikens 'patologi' i informationsteoretiska termer.

Parallellt med denna ännu givetvis oavslutade diskussion fördes en slags vulgärdebatt, dit Erkänn-musiken!-debatten till viss del kom att höra. Ordet 'patologisk' användes här snarast som en karakterisering av den psykiska status hos de svåra tonsättarna, vilka beskyldes för "social rotlöshet", "missanpassning", "livsoduglig genikult", "konstnärlig impotens" m.m. ("Modern musik — kan det möjligen vara detsamma som all musik, som inte är omodern."²⁶) Musikens 'funktion' anges en smula onyanserat vara 'det angelägna budskapet' för så många som möjligt — i denna definition av 'funktion' ingår också en ekonomisk faktor: kostnaden per lyssnare. Här möter kanske en tidig antydning till den populistiska musikideologi, som framträdde drygt tio år senare; den bottnade vid denna tid måhända i det utgående 50-talets ökade trygghetsbehov.

Det är anmärkningsvärt att den analys av 'publik', 'mottagare', och 'mottagarideal', som Ingmar Bengtsson gjort i sina två artiklar i samband med 1957 års stora musikdebatt i förlängningen av sina tidigare funderingar kring begreppet 'masskultur', inte uppmärksammades ens av KBU och dess musiksociologiska expertis.²⁷

G. Sammanfattning av I—II

1. De berörda utredningarna och debattinläggen har i och för sig en relativt liten direkt beröring med den skapande musikaliska 40—50-talisen. I den mån representanter för Måndagsgruppen och intressegruppen omkring den återfinns i dessa utredningar är det främst i deras egenskap av pedagogiskt verksamma musikforskare och kritiker; en gemensam starkt pluralistisk bakgrund gör sig dock gällande med rötter i bl.a. 30-talets folkbildningsideologi och präglad av efterkrigsårens utvecklingsoptimism — i slutet av 50-talet, inför det skärpta utrikespolitiska läget, förändrades denna genom att färgas av en alltmer kortperspektivisk, centralistisk och trygghetsfokuserad samhällssyn med mindre emfas på evolution och tradition än på de akuta fördelningsfrågorna.

2. Tesen i AK 52 — människan är målet — bygger på humanistiska värderingar, som går tillbaka till Kants kategoriska imperativ. För att kunna ange hur en demokratisk målsättning av detta slag skall kunna genomföras formulerar AK 52 förslag, vilka förutsätter organisatoriska åtgärder, som kan betecknas som 'byrå-

²⁵ Se t.ex. H. Pousseur: Zur Methodik (Die Reihe nr 3), P. Boulez: Sonate, que me veux-tu? (Darmstädter Beiträge 1960, sv. övers. O. Norwall: Från Mahler till Ligeti, Stockholm 1965), G. Ligeti: Wandlungen der musikalischen Form (1958, Die Reihe 7, 1960, sv. övers. O. Norwall: Från Mahler till Ligeti), dens. Om musikalisk form, Nutida musik 1965/66:8, W. Lutoslawski: Att spela ad libitum, Nutida musik 1964/65:5—6; se också N. L. Wallin: Det musikaliska medskapandets vånda, Artes 1977 nr 4, W. Fuchs: Mathematische Analyse und Random-Folgen, Gravesaner Blätter 6, H. 23, 1962, I. Xenakis: Grundlagen einer stochastischen Musik, Gravesaner Blätter, H. 21—24, 1961—62, F. Winckel: Die Grenzen der musikalischen Perception, AfMw 15, 1958, dens. Die informationstheoretische Analyse musikalischer Strukturen, Die Musikforschung 1964:1.

²⁶ Debatt om modern musik, Musikrevy 1951:1.

²⁷ Göran Nylöf: Musikvanor i Sverige. Bilaga till Rikskonserter, KBU:s slutbetänkande. Se även utredningens kommentarer till Nylöfs undersökning, Rikskonserter, s. 101—113.

kratiska', förvaltade och övervakade av ett genom lagstiftning auktoriserat statligt råd.

3. I de följande utredningarna med kulmination i KBU, regionmusikutredningen m.fl., gör sig det byråkratiska tänkesättet alltmer gällande — för att säkerställa effektivitet inom ett demokratiskt utformat musiksamhälle tänker man alltmer i industribyråkratiska termer. Det kan tyckas vara en motsägelse att vid förverkligandet av en socialistiskt färgad kulturpolitik utgå från organisationsmodeller, vilka först utvecklats inom armé och kyrka för att senare sofistikerats inom en marknadsstyrd industri ("scientific management"). Men just denna allt tätare relation mellan demokratiska och byråkratiska organisationsprinciper framträder vid samma tidpunkt efter kriget också inom sådana till sitt ursprung demokratiska organisationer som t.ex. Kooperation och fackföreningsrörelse.

Detta är sannolikt en internationell företeelse. Det är emellertid obestriddt, att den på ett speciellt genomgripande sätt har präglat 60—70-talens svenska musikpolitik, varvid det teknologiska sambandet mellan musikens olika konstnärliga manifestationer och dess organisatoriska-institutionella omvärld mindre beaktats än organisationsapparaten som sådan (II C:3 och D). I samma mån som man generöst och i den demokratiska jämlikhetens tecken strävade efter att öka det allmännas stöd till musiklivet, kom man automatiskt att betrakta musiken som ett objekt för det genomplanerade samhällets snabbt växande olika men standardiserande styrsystem utan att man därvid frågade sig i vilken grad musiken i dess olika yttringar ägde inre motsvarande förutsättningar för detta; kanske kan detta förklaras av för korta traditioner, dvs. bristande erfarenhet, eller av en optimistisk övertro på välfärdssamhällets och ett framgångsrikt näringslivs förmåga att också omfatta den skapande kulturen (II A:2, slutet) — parallellen med de samtidiga många kriserna rörande det mänskliga livsrummet sticker i ögonen. Musikens värde och grandezza har manifesterats till avsevärd del genom organisationsresurser, byråkratisk-näringslivsliknande management och en i och för sig nödvändig och nyttig "socialhygienisk" inriktning av resurserna (Fred K. Prieberg om 70-talets rikskonserterpolicy), vars ambitioner dock riskerat att bli överväldigande. 1940- och 50-talets folkbildningsidealism övergick gradvis i en "anti-finkultur"-ideologi (jfr debatten omkring Bengt Nermans kultursyn 1962), som utanför sin sociopolitiska sektor sökte sina argument å den ena sidan i en behavioristisk sociologisk grundsyn, å den andra sidan i en centralistisk administrativ grundsyn av modernaste management-typ.

Att denna minst sagt övåntade och heterogena konstellation, som varken svarade mot den *unge* Flyckts intentioner eller AK:s 52 syn på en framtida arbetarkultur, lett till en situation, som ingen egentligen kan överblicka, än mindre styra ut ur, är inte oväntat. Det har sin motsvarighet inom andra områden, där ursprungligen professionellt utformade grupper med inslag av demokratisk, roll-differentierad organisationsstruktur börjat kontrolleras av en stark byråkrati — skola, universitet, sjukvård.²⁸

²⁸ Eric Rhenman: Byråkrati och demokrati — ett organisatoriskt dilemma, ur *Människan i tekniksamhället*, föredrag och diskussioner vid Vitterhetsakademiens konferens 25—27 januari

III. Stordrift och lokaldrift — ett typfall inom musikområdet

A. Ett förslag och dess bakgrund

1. I ett föredrag om byråkrati och demokrati yttrade Eric Rhenman bl.a. följande: "Denna byråkratiseringsprocess av ursprungligen demokratiskt uppbyggda organisationer har studerats i en rad fallstudier. Det första steget är vanligen att ett antal heltidsanställda funktionärer knyts till organisationen. Allt eftersom dessa blir fler måste de ju organisera sig på något sätt och då vanligen med tillämpning av den byråkratiska organisationsprincipen. Strävan till effektivitet genom stordrift har ytterligare påskyndat byråkratiseringen eftersom ju stordriften möjliggör tillämpning av specialiseringsprincipen som är ett viktigt inslag i byråkratin. Strävan efter stordrift har också lett till fusioner och dessa är i sig själva ofta en byråkratisk process. Detta hänger samman med att alla inblandade i en fusion vill på något sätt skydda sig genom avtal och regler — både den som tar över och den som blir övertagen, — och just denna byråkratiska process gör ofta att den sammanslagna organisationen blir mer byråkratisk än den ursprungliga."²⁹

Ett utomordentligt intressant — och tidigt — exempel inom musikområdet på mötet mellan å ena sidan en demokratisk och å den andra en byråkratisk organisation med strävan mot stordrift utgör diskussionerna 1958—60 mellan Stockholms konsertförening och Sveriges radio rörande en sammanslagning av institutionernas orkesterresurser, ett möte mellan en enkelsyftande och en mångsyftande, en lokal och en riksomspännande organisation.

Då denna affär fick vittgående konsekvenser för fullföljandet av vissa av 50-talets intentioner skall jag här återge huvuddragen av den. Beträffande den generella utformningen av samarbetet mellan radion och de statsunderstödda orkestrarna vid tidpunkten för denna diskussion hänvisar jag till Nils Castegrens framställning i festskriften till Musikaliska akademiens 200-årsjubileum.³⁰

2. För Konsertföreningens (KF) del var under 1930—50-talen varje fastare samarbete med en annan organisation intressant i den mån ett sådant samarbete kunde möjliggöra för föreningen att erbjuda orkestern, som hade sin anställning garanterad endast under 7/12 av året, en större social och ekonomisk trygghet. En helårsanställning var för institutionen en förutsättning för att kunna hålla en hög konstnärlig nivå på längre sikt och bättre konkurrensmöjligheter gentemot Hovkapellet med dess statliga helårstrygghet. Det samarbete med Sveriges Radio, som Nils Castegren skildrat, var just av detta slag.

1977, Stockholm 1977: "Nu skulle jag vilja hävda att den här 'smeten' (...) har fått ett organisatoriskt system som skiljer sig från både våra traditionella byråkratier, de demokratiska organisationerna såsom vi ursprungligen kände dem och också alla andra fungerande organisationer i ett viktigt avseende, nämligen att ingen av dem som arbetar inom systemet förstår hur det fungerar och hur det på ett målmedvetet sätt kan förändras. Det hänger samman med att det enkla mönstret är försvunnet. Det här är ingen byråkrati som kan förändras med byråkratiska förändringsprocesser. Det är inte heller en demokrati, som kan förändras genom demokratiska beslut. Ingen vet vad det är, förstår det eller har en praktisk fungerande princip för hur det skall förändras." (sid. 73).

²⁹ Eric Rhenman, a.a. sid. 72.

³⁰ Nils Castegren: *Spel i ny dimension*, ur *Svenska musikperspektiv*, minnesskrift vid Kungl. Musikaliska akademiens 200-årsjubileum 1971.

3. KF var konstruerad som en demokratisk organisation enligt föreningslagen.⁸¹ Dess medlemmar utgjordes av abonnenter, som vid ett årsmöte kunde välja vissa styrelseledamöter; dessa kompletterades av representanter för Stockholms stad (kommun), dåvarande Konserthusstiftelsen samt — alltsedan 1914 — orkestern. Staten hade aldrig gjort anspråk på att representeras i styrelsen men utsåg ordförande i Konserthusstiftelsen, vilken för sin uppgift att bedriva konsertverksamhet anlitade KF som sitt ombud.⁸²

Orkesterns representation i styrelsen är intressant särskilt mot bakgrunden av att den dessutom deltar i programrådets arbete, institutionens högsta konstnärliga och således produktionsbestämmande, instans. Orkesterns ställning inom FK skapar ett unikt samband mellan den demokratiska och den professionella organisationsformen.⁸³

4. Institutionens ekonomiska dilemma var vid tidpunkten för den aktuella diskussionen tvåfaldigt. Dels hade man bekymret med musikernas anställningsform, dvs. man var beroende av att radion fortsatte sitt samarbete som garanterade orkesterns helårsanställning och därmed också en fastställd tjänstepension. Dels medförde det statsbidragssystem, som tillämpades vid denna tid, automatiskt en viss eftersläpning, som tidvis kunde gå ut över föreningens likviditet, bl.a. förmågan att betala lönerna till orkestern. Anslagen hämtades ur lotterimedelsfonden, som förvaltades av Handelsdepartementet; KF slöt själv avtal med Svenska musikerförbundet, medan för Hovkapellet del avtalsfrågan var en affär mellan Teatrarnas riksförbund och Svenska musikerförbundet.

Diskussionerna om en sammanslagning fördes sålunda mellan å den ena sidan en mot full byråkratisk organisation styrande mångsyftande institution av stordriftyp och å den andra sidan en professionell enkelsyftande lokal institution.

B. Fyra dokument

1. I slutet av mars 1958 delger KF:s direktör i en PM sin styrelse vissa reflexioner rörande Sveriges radios (SR) offentliga konserter. Denna PM kan sammanfattas i följande 16 punkter:

1. SR har under många år ordnat offentliga symfonimatinéer i MA:s hörsal.
2. SR offentliggjorde hösten 1957 ett generalprogram rörande offentliga kvällskonserter, varav några i Konserthusets stora sal — konserterna omfattade också kammarmusik.

⁸¹ Eric Rhenman, a.a. sid. 70.

⁸² Stiftelsen Stockholms Konserthus, som bildades 1919, växte fram ur den s.k. Konsert-huskommittén av 1917. Denna tillkom i nära anslutning till Konsertföreningens verksamhet i syfte att lösa orkesterns lokalproblem. Den slutliga stiftelsen kom att utformas mer som en överordnad institution till Konsertföreningen än som den dotter- och stödorganisation den i själva verket var avsedd att vara. Institutionerna förenades först 1976, då Stockholms Konserthusstiftelse skapades, samtidigt med ikraftträdandet av ett nytt statsbidragssystem. För en summarisk översikt se B. O. Engström, a.a. s. 48ff, samt not 34 nedan.

⁸³ E. Rhenman, a.a. s. 72 f.: "Jag vet inte om man vågar säga att den professionella organisationsformen är en släkting till den demokratiska, ty den innebär ju att makten ligger hos elitgrupper som är självstyrande men inom dessa elitgrupper fattas beslut, auktoritet mobiliseras och en rolldifferentiering växer fram på ett sätt som mycket påminner om de demokratiska organisationerna." Se också N. L. Wallin, Har vi råd etc. s. 22 ff., 30—39, 53 ff.

3. Talesmän för SR har brukat understryka, att biljettförsäljning till radions konserter spelar en underordnad roll.

4. Den 15 februari 1958 annonserar SR ett abonnemang om 8 lördagskonserter för ett sammanlagt pris om 10 kronor, vilket måste betecknas som ett uppseendeväckande försök till dumpning av konsertmarknaden.

5. I Röster i radio uttalar sig SR:s musikchef om radion och dess offentliga konserter — SR har skyldighet och möjlighet, enligt detta uttalande, att mer än vad som är möjligt för andra konsertinstitutioner inkludera svensk tonkonst och exklusiv musik i sina program.

6. Detta uttalande står i dålig överensstämmelse med det offentliggjorda generalprogrammet: vid 9 av 14 konserter saknas svenska verk, av de spelade svenska verken har endast ett inte tidigare spelats i KF.

7. I KF:s avtal med Musikerförbundet anges att orkesterns medlemmar inte utan medgivande av föreningens styrelse kunde medverka vid konkurrerande orkesterkonserter; vid Radioorkesterns konserter i MA:s sal brukade KF:s musiker medverka som vikarier eller förstärkning; om denna verksamhet förläggs till Konserthusets stora sal kan föreningen inte underlåta att ingripa.

8. För 1958/59 har SR förlagt 14 söndagskonserter till Konserthuset, varför en konkurrenssituation kunde komma att uppstå.

9. Bland de utannonserade dirigenterna återfinns namn som Guilini, Kletzki och G. L. Jochum, av vilka man knappast kan förvänta sig insatser för svensk eller exklusiv ny tonkonst av annat slag än den KF har på sina egna program.

10. Om SR:s offentliga konsertverksamhet följer den castegrenska linjen (jfr punkt 5) blir konkurrensen om KF:s publik mindre; ju mer SR väddar till publikens "köplusta", desto mer kommer KF att tvingas minska den icke attraktiva musiken med en nivellering för både föreningen och SR som följd.

11. KF:s konserter är inte slutsålda, varför man måste ställa frågan om Stockholm har behov av flera orkesterkonserter. KF riskerar göra en allvarlig ekonomisk förlust.

12. SR måste därför förmås avstå från i varje fall abonnemangsförsäljning.

13. KF, verksam sedan 1902, har ingen anledning att frånträda någon del av sitt verksamhetsområde; en minskning av verksamheten eller en nedgång av publikfrekvensen skulle dessutom medföra att anslagen beskärdes.

14. En minskning av verksamheten kan också komma att påverka musikernas pensionsrätt.

15. SR:s skäl att ordna offentliga konserter är säkert flera. Ett av de viktigare torde vara att det är viktigt för radioensemblernas musiker att få framträda för en "levande" publik.

16. Därför vore det önskvärt att SR:s konkurrens med KF kunde kanaliseras i sådan riktning att nya samhällsgrupper stimuleras till konsertbesök — en lämplig åtgärd vore att till de offentliga radiokonserterna inbjuda personalen vid de stora industriföretagen i Stockholmsområdet.

KF:s direktör slutar sin PM med en önskan att hans förslag från 1952 om en närmare samverkan mellan institutionen (vilket då enligt SR:s mening var för tidigt väckt) kunde aktualiseras mot bakgrund av att en intressegemenskap ju förelåg. (Den 31 mars 1958, således endast några dagar efter slutdateringen av detta dokument, den 25 mars, träffades KF:s styrelseordförande och radiochefen, varvid man från båda sidor framhöll det lämpliga i att nu återuppta förslaget från 1952.)

Den oro, vilken denna skickligt argumenterande PM speglar rörande den ekonomiskt lätt sårbara föreningens verksamhet, var helt befogad utifrån de kända

Konsertföreningens direktör, Johannes Norrby, samt 1. dirigent, Hans Schmidt-Isserstedt, under den tid då en eventuell sammanslagning av konsertföreningen och radioorkestern diskuterades.

förutsättningarna. En tillkommande faktor var att de förhandlingar, som SR samtidigt förde med Stockholms stad rörande en musikpedagogisk verksamhet vid Örby slott, kunde tänkas leda till att staden, som ju bidrog till KF:s finansiering med anslag som motsvarade de statliga, kunde komma på idén att i stället utnyttja en utbyggd radioorkester eller tvinga fram någon form av samarbete för att förbilliga verksamheten. Utvecklingen av frågan skulle visa, att Staden höll fast vid KF, men detta kunde vid denna tidpunkt inte vara helt säkert.

2. *Dokument nummer 2* gäller en uppvaktning den 25 juni 1958, som styrelsen för Stockholms filharmoniska orkester (SFO) gör hos radiochefen.

SFO hade gett sin styrelse i uppdrag att ta kontakt med radiochefen angående en önskan hos SFO att få SR som huvudarbetsgivare. Man framförde två skäl: orkesterns åsikt att endast radiobolaget kunde skapa trygga ekonomiska förhållanden för SFO, värdet i att orkestern kunde byggas ut till kontinentalt format. Radiochefen svarade, att han till samma dags möte i SR:s styrelse förberett ett förslag i samma riktning.

Som redan framhållit (III A:3) var SFO sedan många år företräd i KF:s styrelse. Det märkliga har här således inträffat, att en av de i föreningens styrelse representerade huvudintressenterna, därtill den egentligen måluppfyllande parten, tagit ett initiativ till utbyte av huvudman. Som anmärkningsvärt måste det också betecknas, att orkesterns uppfattning och initiativ, som enligt SR:s minnesanteckningar av den 27 juni 1958 i förväg meddelats KF:s direktör, såvitt jag funnit

inte lämnat några spår efter sig vare sig i de kommande många promemoriorna eller i föreningens protokoll.

Initiativet kan betecknas som så intressant, möjligen alarmerande, att övriga intressenter i styrelsen rimligen borde ha getts möjlighet att ta del av det före sammanträdet hos radiochefen. Man kan bl.a. våga anta, att Stadskollegiets musikkommitté, som vid denna tidpunkt behandlade Örby-projektet och hade uppdraget att se närmare på KF:s allmänna ekonomiska problem, borde ha kunnat göra anspråk på att få en information om orkesterns agerande och dess synpunkter på framtiden.

3. *Dokument nummer 3* är det förslag av den 4 juli 1958 om sammanslagning av KF:s och SR:s orkestrala resurser, vilket SR tillställde KF och Stockholms Stads musikkommitté. Förslaget kan sammanfattas så:

- a. I syfte att skapa en konsertinstitution av högsta konstnärliga kvalitet sammanslår SR och KF sina orkestrar. KF ombildas till en stiftelse med samma namn, som konstitueras av SR, Stockholms stad, staten och Konserthusstiftelsen. SR svarar för 8/12 av finansieringen, de övriga för resten. Den nya KF blir huvudman för musikerna.
- b. Stiftelsen skall ledas av en styrelse, vald av intressenterna, samt av ett arbetsutskott. SR förutsätts ha majoritet i styrelsen och utser inte bara egna tjänstemän till styrelseledamöter, utan kan också välja personer utanför företaget. Orkestern bör ges tillfälle att välja en representant med suppleant att närvara vid sammanträdena med rätt att anteckna sin mening till protokollet (jfr III A:3 och III B:2) — orkestern nämns, trots nämnda förutsättningar, i fortsättningen endast som objekt för förhandlingarna men aldrig som aktiv deltagare, trots III.
- c. Den konstnärligt beslutande instansen bör vara ett programråd av musikaliska fackmän, utsedda av styrelsen. Den "gamla" KF:s administration skall underställas styrelsen och sortera under programrådet och arbetsutskottet.
- d. De resurser, som stiftelsen efter sammanslagningen förfogar över, består av en symfoniorkester om 103 man, en underhållningsorkester om 43 man samt en kammarorkester om 11 man, vari ingår två stråkkvartetter. För att denna totala numerär skall uppnås, måste nio nya musiker anställas.
- e. SR överlämnar sin dittillsvarande offentliga verksamhet till stiftelsen liksom sin kamarmusik- och solistverksamhet.
- f. Beträffande intressenterna framhålls, att både staten och staden "torde kunna förväntas att ... fortsätta sina respektive ekonomiska engagemang i KF även i dess nya form". Konserthusstiftelsen, som äger och förvaltar Stockholms Konserthus, torde redan genom denna uppgift vara angelägen att stödja den nya verksamheten. SR:s majoritetsställning i styrelsen motiveras med att radion har "en komplicerad musikalisk produktionsapparat".

I SR:s förslag diskuteras inte något framtida publikinflytande, sannolikt därför att ett sådant inte rimligen kan rymmas inom en riksomfattande och centraliserad organisation av detta flersyftande slag. Av samma skäl, vilket förklarar varför förslaget inte nämner den lokala Stockholms konsertförening annat än som föremål för nedläggning, nämns inte heller den professionella personalgruppen SFO annat än som en kärna i en resursfördelning.

Men detta senare gäller också för KF:s sätt att i de fortsatta diskussionerna behandla orkestern: trots sin ställning i styrelsen etc. (III B:2) uppträder SFO inte som part i förhandlingarna utan endast som objekt. Den principiellt demo-

kratisk-professionella grund för denna konsertinstitution, som kom klart till uttryck i orkestrernas ställningstagande under 1921 års konflikt mellan chefsdirigenten Georg Schneevoigt och styrelsens starke man advokaten Erik Lidfors, har eliminerats eller i varje fall passiviserats genom en patriarkalisk attityd hos ledningen.⁸⁴

De nämnda intressenternas förväntade intresse av att gå in i den nya organisationen kan knappast ha varit så självklart, som detta dokument ger sken av. Staten kunde tänkas lämna åt SR att inom ramen för dess budget utan särskilt öronmärkt orkesteranslag svara för orkesterfrågan. Staden kunde tänkas finna en möjlighet till hel eller delvis ekonomisk avlastning genom att hänvisa till att verksamheten i främsta rummet skulle bli en riksangelägenhet. Konserthusstiftelsen kunde tänkas föredra att efter samråd med stat och kommun vilja överlämna ansvaret för huset, som redan då krävde en genomgripande renovering, till SR.

4. *Dokument nummer 4* utgörs av en PM från radions musikavdelning av den 3 september 1958 i anslutning till förslaget av den 4 juli. Denna handling beskriver i detalj radions dåvarande orkesterresurser, överenskommelserna med de statsunderstödda orkestrarna beträffande ekonomi och tjänsteuttag samt granskar och värderar systemet. Det är denna granskning, som i detta sammanhang har det största intresset.

a. Man konstaterar, att radion med hänsyn till antalet konserter per år och publikens storlek är landets största konsertgivare. Denna verksamhet, som omfattar både orkester-, solist- och kammarmusikkonserter, utgör en mycket komplicerad produktionsapparat. Av den totala orkesterkostnaden om ca 5 miljoner kronor per år går ungefär hälften till orkestrar med andra huvudmän än SR; radion bevakar sina intressen i dessa organisationer genom representation i de olika programråden, i KF dessutom genom plats i styrelsen. Trots dessa stora kostnader saknar SR en orkester med internationellt gängse numerär. En sådan skulle bättre svara mot orkesterlitteraturens stora verk, och arbetsbelastningen för varje enskild musiker framför allt i tutti-stämmorna skulle minska. SR anser sig behöva en kammarorkester och en underhållningsorkester bredvid den stora symfoniorkestern.

b. SR motiverar sin offentliga konsertverksamhet:

- SR är en kulturinstitution: övriga institutioner måste ta kommersiella hänsyn, medan SR kan svara för det musikkulturellt värdefulla utan hänsyn till dess dragningskraft;

⁸⁴ Konflikten, som varat sedan ca 1918, gällde repertoarpolitiken och konserternas inriktning. Schneevoigt krävde att som chefsdirigent ges rätten att fastställa repertoar samt välja dirigenter och solister. Detta väckte opposition hos styrelseledamoten Erik Lidfors, som 1919 också blev ordförande i styrelsen. Han önskade en starkare inriktning mot den wienklassiska repertoaren än vad som var fallet i Schneevoigts prioriteringar av senromantikerna och de moderna, inte minst Mahler, Reger m.fl. (Striden involverade också frågor av typ val av andre kapellmästare etc.) Då styrelsen i maj 1921 meddelade pressen att Schneevoigt skulle avgå, svarade 58 orkestermedlemmar med att säga upp sina kontrakt i sympati med sin chefskapellmästare.

Situationen förvärrades av att verksamheten tyngdes av stora ekonomiska problem; bl.a. stödde Schneevoigt musikernas krav på högre löner med motiveringen att de i KF var lägre än i Hovkapellet och Göteborgsorkestern. Vid ett extra föreningssammanträde i maj 1924, det mest besökta under föreningens historia, valdes en helt ny styrelse, i vilken Lidfors inte fanns med.

Detta händelseförlopp har senare i allmänhet tolkats till Schneevoigts nackdel, så bl.a. av Engström (a.a. s. 37 ff.). En ingående granskning av dokumenten, inkl. brev, rörande skeendet under dessa år, visar emellertid en betydligt mer komplicerad bild, där Lidfors' uttalade antipati mot den konstnärligt medvetne, kunnige men odiplomatiska dirigenten samt hans egen klart icke-professionella status spelar en stor roll, som vid en totalbedömning inte kan negligeras. Mot denna bakgrund blir Lidfors' senare agerande vid utformningen av Konserthuset och Stiftelsen Stockholms Konserthus inbördes formella relation särdeles intressant.

radion har dessutom de största ekonomiska resurserna att ställa till musiklivets förfogande (jfr III B:1, punkterna 3, 5, 9, 10).

- högklassiga dirigenter och solister, som SR är angelägen att engagera, kräver offentliga konserter för att acceptera ett erbjudande.
- orkestermusikerna har "framhållit det som mycket önskvärt att ha en levande publik i salen...".
- "...den närvarande och reagerande publikens stora atmosfärskapande betydelse för radioprogrammet."
- Stockholm torde inte, vilket försöken med offentliga lördagskonserter visat, kunna bära två med varandra konkurrerande orkestrar: "Det förefaller alltså riktigast att söka en form för samgående mellan institutionerna, varvid *Konsertföreningen kan tänkas svara för konserternas offentliga arrangemang och radion för den programmässiga utformningen av konserterna*" (min kurs.).

C. Diskussionen

Det är inte möjligt att här i detalj redogöra för den diskussion, som nu vidtog med utgångspunkt från SR:s förslag och vilken i huvudfrågan, sammanslagning eller ej, fortsatte till slutet av 1959. Händelseförloppet från nyåret 1960 omfattade dels frågan om hur ett framtida samarbete mellan institutionerna skulle utformas efter det att en fusion avvisats, dels den tekniska samordningen av löneförhandlingarna för musiker i KF, Operan, SR och Göteborgs orkesterförening. Denna fas räckte till 1965, från vilket år samtliga orkesterinstitutioner lät sig representeras av Teatrarnas riksförbund och då det s.k. riksavtalet tillkommit.

1. I en PM av den 19 september 1958 sammanfattar KF:s direktör sina synpunkter på förslaget. Han framhåller att den utbyggnad av SFO, som förslaget avser, i och för sig är möjlig att göra utan att föreningen upplöses. Styrelsens sammansättning kan ändras så att SR får sin önskan om ökad representation tillgodosedd. SR har emellertid dittills inte framfört någon sådan önskan; radions representation inom programrådet borde vara tillfyllest med de tre representanterna Caste-gren, Brodin och Blomdahl: "...i föreningens nuvarande programråd endast verkställande direktören såsom självskriven ordförande samt orkestrernas två representanter är knutna till Konserthuset som institution".

Direktören menar, att SR:s krav på majoritet i den kommande styrelsen har en ekonomisk bakgrund. Tanken att styrelsesammansättningen skall korrespondera med storleken hos de ekonomiska bidrag föreningen mottar vore emellertid främmande och oacceptabel för föreningen.

2. SR:s krav på majoritet i styrelsen blir härefter diskussionens huvudfråga, dock ännu inte vid arbetsutskottets sammanträde den 19 september, där denna PM behandlades. En av stadens representanter (fp) framhöll, att publiken även framdeles måste bli representerad om styrelsesammansättningen skulle ändras, att en monopolisering av stadens musikliv inte finge ske samt att en ändring av föreningens status till stiftelse i och för sig vore gynnsam. Stadens andre representant (s) reserverade sig mot att SR inte avsett att bereda orkestern en verklig representation i styrelsen.

3. Inför ett planerat sammanträde den 24 september 1958 mellan KF:s styrelseordf. och radiochefen ställdes i KF en ny PM samman, där det på nytt sägs, att SR:s krav på majoritet motiveras med storleken av SR:s ekonomiska insats.

a. Detta är en intressant punkt i konserthuschefens sätt att framlägga och kommentera förslaget för sin styrelse. Av hans PM från mars detta år (III B:1) framgår att han, liksom senare SR:s musikavdelning, inte anser att Stockholm kan bära två symfoniorkestrar; KF som den äldre och lokalt förankrade orkestern bör fortsätta sin verksamhet, samtidigt som ett samarbete med SR är önskvärt; en utbyggd SFO kan åstadkommas utan att KF upplöses.

I de nya anteckningarna återkommer som vi ser de ekonomiska övervägandena: radions ekonomiskt baserade krav på styrelsemajoritet "och möjligheter till sådan majoritet eller envälde i arbetsutskott eller programråd" bör tillbakavisas av två skäl. Det första har redan nämnts: principen är främmande — staten som den största bidragsgivaren har aldrig betingat sig någon plats i styrelsen. Det andra är, att SR:s bidrag till kostnads-täckningen endast gäller orkesterlönerna. Av de båda nämnda akterna från SR (III B:3—4) framgår emellertid inte att man motiverar sitt majoritetsyrkande med ekonomiska faktorer. I förslaget av den 4 juli anges att produktionstekniska förhållanden kräver en majoritet — att radions ekonomiska satsning stärker yrkandet är klart, men har inte dragits fram som argument. Av förslaget framgår, liksom av dess fortsättning den 3 september, att SR:s mål är att utveckla en offentlig konsertverksamhet, som likväl tillgodoser en radiomässig utformning och som därför måste förvaltas av radion. Detta har inte varit möjligt inom det dittillsvarande samarbetet med KF, varför man ville överta makten. KF:s administration kan bibehållas beträffande personaluppsättning men måste i praktiken underställas SR:s ledning. Det framgår helt klart, att det är fråga om en resursförstärkning fusion till radions fördel och under dess ledning, en centraliserande rationalisering.

Det förefaller som om KF haft svårt att våga se saken på detta sätt. Man föredrar att hålla fram ideologiska problem om publikrepresentation och orkesterinflytande, även om de i praktiken varit chimärer, samt förvaltningstekniska frågor som pensionstillhörighet etc. Insikten om vad det egentligen rör sig om skymtar emellertid fram i enstaka formuleringar: "Är kärnpunkten i radions förslag följande passus, ur PM av den 3 september: Det förefaller alltså riktigast att söka en form för ett samgående ... varvid KF kan tänkas svara för konserternas offentliga arrangemang och radion för den programmässiga utformningen av konserterna." Det är nog ett antagande som kommer så nära pudelns kärna som möjligt.

KF:s direktör befann sig i en prekär situation inte enbart eller främst med tanke på sin egen ifrågasatta position — ty det är sannolikt, att en av "de produktionstekniska svårigheterna" var divergensen i konstnärlig inriktning — utan framför allt med tanke på KF:s beroende av *något* slags samarbete med SR. Vad som pågick var en slags 'finlandiseringsprocess' — det gällde att finna en anständig existenspunkt på linjen mellan ekonomisk läsning och bristande likviditet i den ena ändan och konstnärligt beroende och ofrihet i målsättningsfrågor i den andra ändan.

b. Under samtalet den 24 september mellan KF:s ordförande och radiochefen framhölls från KF:s sida, att en utbyggnad av SFO skulle vara till fördel för båda parter och att det skulle kunna ske genom att KF och dess styrelse "i huvudsak bibehålls vid sin nuvarande struktur med vissa förändringar, som dock inte fick göra KF till ett SR underställt organ": varken KF eller staden skulle kunna tänkas acceptera en form, där SR hade absolut majoritet (ett av de få dokument, där attributet "absolut" använts; min anm.).

Radiochefen menade vid samma tillfälle, att styrelsen skulle kunna bibehållas i ungefär oförändrad sammansättning — han frångick här med andra ord kravet på majoritet. Å den andra sidan framställde han som ett krav att "därest ny uppgörelse med KF träffas ... radions musikchef skulle bli ordförande i programrådet".

Uppfylldes detta krav skulle ansvaret för den högsta konstnärliga ledningen av verksamheten gå KF:s direktör ur händerna.

På detta krav ges vid detta tillfälle tydligen inget direkt svar. Radiochefen framhåller längre fram under samtalet, att KF:s direktör "självfallet skulle kvarstå i sin nuvarande position och självfallet ej heller i något avseende vara underställd någon i Radio". Att denna utfästelse är oförenlig med kravet på att få besätta ordförandeposten i programrådet, där ju institutionens målsättning i verkligheten avgörs, berördes uppenbarligen inte under samtalet (jfr III B:3c).

Från radions sida framhölls dessutom, att någon principiellt annan programpolitik än den KF tillämpar "icke är tänkbar annat än för konserter av speciell art, exempelvis Nutida Musik". Även om denna inställning sannolikt inte sammanföll med den som musikavdelningens yngre medarbetare och konsulter hade, var det likväl den, som sedermera kom att utmärka SR:s evenemangskonserter under 60- och 70-talen.

Av detta i sanning uppseendeväckande samtal framgick slutligen, att SR med sitt förslag alls inte avsett att svara för endast 8/12 av musikerlönerna (II B:3) utan också för ett eventuellt deficit, dock under förutsättning, att Konserthuset ställs gratis till förfogande och att stat—stad också fortsättningsvis tilldelar anslag, helst värdebeständiga.

4. I mitten av mars 1959 sammanfattar KF:s direktör hela det dittillsvarande händelseförloppet fram till den 27 februari 1959. (Också i denna översikt saknas SFO:s uppvaktning den 25 juni 1958 hos radiochefen.) Ståndpunkterna är nu skärpta, i varje fall förtydligade. I punkt 3 klargörs, att KF inte kan acceptera en uppgörelse, som innebär att föreningens självbestämmanderätt vad beträffar den offentliga konsertverksamheten går förlorad. I punkt 5 påminns om att KF är ett organ för Konserthusstiftelsen³⁵ och därigenom bunden till stiftelsens reglemente. "Föreningen finner det därför nödvändigt, att dess karaktär av publikorganisation bibehålles, och konserthusbesökarna bör därför även fortsättningsvis vara representerade i KF:s ledning." I punkt 6 noteras, att orkestern också i framtiden bör ges säte och stämma i styrelsen. I punkt 7 understryks att KF och staden inte kan acceptera en majoritetsställning i programrådet. I punkt 9 diskuteras KF:s ekonomi: en allframtidsgaranti kan från radions sida inte "ställas i utsikt utan ett låt vara flerårigt kontrakt mellan SR och KF". (Den 24 oktober 1959 hade SR:s styrelse övergett tanken på en fullständig fusion enligt förslaget av den 4 juli till förmån för ett långtgående samarbete mellan två oberoende institutioner.) KF:s styrelse menar, att en garanti från staden om en mer långtgående finansiering samt inlemmandet av musikerna i SPA har en mer definitiv karaktär än ett samarbetskontrakt med SR. I punkt 12 framhålls att KF:s ledning önskar stärka samarbetet med SR och att detta skulle befrämjas om föreningen gavs en direkt kontakt med SR:s styrelse.

5. I ett brev till KF:s styrelseordförande skriver radiochefen den 6 juli 1959, att SR nu måste lösa sin orkesterfråga genom att bygga ut radioorkestern, om inte SR och KF kan nå enighet. Han understryker, att radions ekonomi till stor del

³⁵ Se noter 32 och 34.

måste inriktas på radiohusbygget och därför inte medger både en utbyggnad av radioorkestern och ett fortsatt engagemang i KF.

6. Vid ett sammanträde den 28 oktober 1959 mellan institutionernas förhandlingsdelegationer konstateras, att Stockholms stad motsätter sig en radiomajoritet i styrelsen. Vid detta tillfälle anges SR:s främsta motiv för majoritetskravet vara ekonomiskt.

7. På grund av KF:s avvisande av SR:s ursprungliga förslag framlägger SR den 2 november ett kompromissförslag, ur vilket jag hämtar:

- den nya KF skall ha en dubbel uppgift: att ge offentliga konserter i Stockholm och att tillgodose SR:s behov av musik i olika former;
- SR skall besätta hälften minus en av styrelseplatserna;
- hälften av programrådets ledamöter skall utses bland av SR föreslagna kandidater;
- SR förbinder sig att upprätthålla den offentliga konsertverksamheten i ungefär dittillsvarande omfattning mot att staten och staden under den kommande avtalstiden garanterar värdebeständiga bidrag av samma storlek som dittills.

Radiochefen tror emellertid inte längre på beständigheten i enigheten mellan parterna: om det här föreslagna avtalet inte kan förlängas efter den första perioden kommer SR att hamna i en ytterst svår situation beroende på att man avhånt sig sina egna orkesterresurser och måste börja om från början. Den enda garantin mot en sådan situation framstår för radiochefen därför vara en stadgeenlig styrelsemajoritet.

8. Vid ett styrelsemöte i KF den 5 november 1959 vidhåller radiochefen sitt majoritetskrav, medan övriga närvarande ledamöter menar, att halva antalet ledamöter minus en i enlighet med SR:s PM av den 2 november på ett betryggande sätt borde kunna trygga SR:s intressen. Förhandlingsdelegationerna fick i uppdrag att ytterligare penetrera majoritetsfrågan; under tiden skulle planeringsarbetet inför 1960—61 fortlöpa enligt dittillsvarande modell.

9. Den 22 januari 1960 framför KF:s direktör till stadens kulturborgarråd sina synpunkter på radions majoritetskrav i en promemoria som på ett utomordentligt skickligt och öppet sätt belyser problematiken.

Han påminner om att KF verkat som en självständig institution, i vilken styrelsens sammansättning inte speglar intressenternas ekonomiska prestationer. Då KF dittills avvisat SR:s majoritetskrav beror det främst på att kravet formulerats som ekonomiskt betingat (se dock III C:3a). Emellertid är inte heller en rent ekonomisk motivering i den form den fått helt korrekt, enär också efter en utbyggnad av orkestern med 30 man SR:s procentuella andel i totalkostnaderna stannar vid ca 48 %, en beräkning, som anges motsvara den som SR:s egen ekonomidirektör gjort.

Som jag tidigare framhållit måste man ifrågasätta, om SR:s verkliga motiv för en fusion verkligen främst varit ekonomiska, om inte produktionstekniska

(i vilka ekonomiska faktorer givetvis ingår), och utvecklingstekniska och framför allt programideologiska motiv spelat huvudrollen.

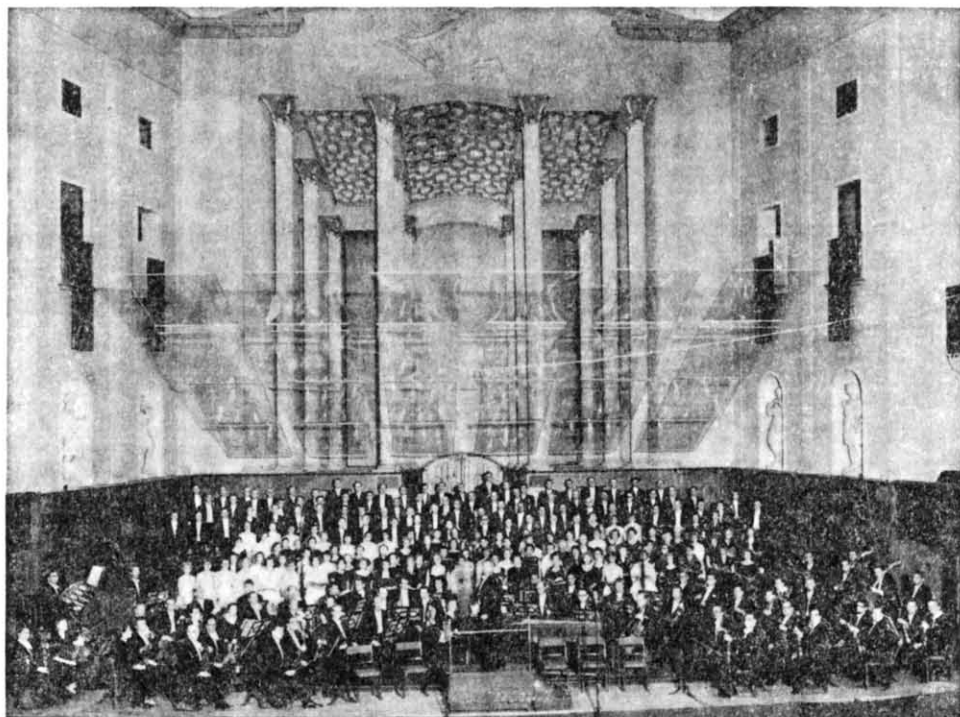
I SR:s agerande ligger enligt min mening en kritik mot det sätt på vilket dess samarbetspartner skött programverksamheten. Man får inte glömma, att det 'nya' SR (inom alla sina produktionsområden och med en positionsmedveten kulturell byråkrati vid rodret på väg mot en storskalig verksamhet, en kulturell stor-drift, som under 60-talet genomfördes mycket skickligt med det nya radiohuset och radions expanderande symfoniorkester som främsta symboler) framstod som ett idealiskt nationellt och internationellt instrument för de musikaliska nyssträvanden, som fanns hos 40-talsgenerationens tonsättare, exekutörer, forskare och pedagoger. Det är här mer än inom det tidigare berörda utredningsområdet, som Måndagsgruppen utövar en kulturpolitik. Det bör emellertid också sägas, att samtidigt som de unga insåg vikten av organisation och taktik på det konkreta planet, var de givetvis inte medvetna om de organisationsteoretiska implikationer, som kunde dölja sig i bakgrunden.

Svensk musik kunde vid mitten av 50-talet registrera en serie internationella framgångar. ISCM-festen 1956 i Stockholm kom som en bekräftelse på dessa framgångar och genomfördes både konstnärligt och organisatoriskt mycket elegant, varvid inte minst konserterna med de förstärkta orkestrarna gav mersmak. Nutida Musik-serien, först i samarbete mellan SR och KF, gjorde Stockholm för en tid till ett internationellt centrum för nutida musik.

Det framstod som konsekvent att tänka sig en fortsättning av detta i någon form av anslutning till radioverksamheten med dess internationella anknytning. SR:s fusionsförslag framlades året efter ISCM-festen. KF betraktades under dessa år av många i de yngre generationerna som konservativ och slutet, samtidigt som den konstnärliga kvaliteten hos dess orkester erkändes vara god trots den otillräckliga numerären. Den nya generationen i och omkring SR:s musikavdelning insåg klart svårigheterna att bygga upp ett alternativ till denna orkester.

Ett traditionellt samarbete med KF ansågs emellertid knappast kunna ge ett önskat resultat. Mot denna samlade bakgrund blir radiochefens utåt sett vacklande attityd den 24 september 1957 ur taktisk synpunkt intressant: han var då benägen att godkänna ett fortsatt samarbete inom ramen för en i stort sett oförändrad styrelsesammansättning under förutsättning att programrådet, det konstnärligt beslutande organet, leddes av en ordförande från SR, av dess musikchef (jfr III B:3c och III C:3b).

I sin översikt av den 22 januari går KF:s direktör mer direkt än tidigare in på dessa frågor. Han tillbakavisar programkritiken — utan att nämna den — genom att framhålla verksamhetens kvalitet, att dess inriktning mot den "yppersta klassiska tonkonsten i ordets vidsträckta bemärkelse" stöds av publiken, att nutida musik dessutom spelas "i avsevärd utsträckning" etc. Han går in på själva kärnfrågan: "Därest den absoluta styrelsemajoriteten komme att ligga hos SR, skulle måhända en ny instruktion för programrådet fastställas med hänsyn mera till Radions speciella önskemål — *i sin tur måhända dirigerad av icke-musikaliska faktorer* [min kurs.] — än till de krav, som bör sättas för en konsertgivande institu-

Konsertföreningens orkester och kör i Stockholms konserthus, som det såg ut i slutet av 50-talet, inför framförandet av Händels Israel i Egypten.

tion i Stockholm... Bärande skäl torde inte förefinnas att ersätta den nuvarande anordningen med en ny, enligt vilken den slutliga bestämmanderätten över den offentliga symfonimusikens bedrivande i Konserthuset skulle ligga hos Sveriges Radio, *en institution, som icke i första hand har till uppgift att anordna konserter* [min kurs.] ... nödvändigheten att även fortsättningsvis den musikintresserade och konsertbesökande allmänheten är företrädd i styrelsen för Konsertföreningen i dennas egenskap av *publikorganisation* [min kurs.]. Även orkestern har alltsedan den 1914 konstituerades haft säte och stämma i styrelsen...”

10. Här har således till slut från KF:s sida den avgörande faktorn formulerats: skillnaden mellan den byråkratiska, mångsyftande stordriftorganisationen och den professionella-demokratiska organisationen — i varje fall själva principen, ty man måste ifrågasätta publikens och orkesterns verkliga inflytande under många år (jfr IIA: 1—4).

Jag fattar KF:s direktör så: inom KF:s ram förverkligar SFO på uppdrag av Stockholms presumtiva musikpublik, företrädd av abonnenterna, Konsertföreningens målsättning, medan orkestern inom Sveriges Radio skulle bli ett målredskap

bland många andra och därvid riskera att förlora sin egenart. Oberoende av all programideologi är detta ett starkt argument och en viktig men sällan beaktad insikt.

Därmed hade man nått den avgörande punkten i detta utdragna händelseförlopp. SR frångick sitt fusionsförslag dels med motivering att tiden gått det förbi — TV krävde andra insatser — dels med hänvisning till den avvisande attityden hos staden och KF. SR:s slutliga ståndpunkt meddelades av radiochefen vid KF:s styrelsemöte den 25 januari 1960.

D. Några konsekvenser

1. Den första konsekvensen av att diskussionen om en fusion respektive ett slutgiltigt avtal över många år rörande en ny samarbetsform avslutades utan resultat var att SR måste inrikta sina resurser på att bygga upp en egen symfoniorkester; därvid måste SR också ompröva principerna för de dittillsvarande ekonomiska insatserna i framför allt Stockholms och Göteborgs orkesterinstitutioner.

2. För dessa institutioner var detta en situation, där ett eventuellt bortfall av radiointäkter måste kompenseras. Då lönesituationen för Hovkapellet å den ena sidan och radioorkestern-SFO å den andra kommit att utformas olika och då organisationerna dessutom löste sina avtal med Svenska musikerförbundet på olika sätt, beslöt man i samråd med Handelsdepartementet att söka samordna löneförhandlingarna genom att anlita Statens avtalsnämnd. Det blev så småningom uppenbart, att ett standardiserat lönesystem för de fyra orkestrarna vore önskvärt. I december 1963 fick Nils L. Wallin i uppdrag att i samråd med radions Allan Stångberg och Operans Göran Gentele utarbeta ett förslag till löne- och tjänstgöringsplan. Det var färdigt i början av 1965 och ledde så småningom till det s.k. riksavtalet.³⁶

3. Det minskade uttaget från radions sida medförde emellertid också att orkestrarna i Stockholm och Göteborg fick en fri tidspotential, som kunde utnyttjas för de nya kulturpolitiska ändamål, som nu skulle utprovas i anslutning till Konsertbyråutredningen och Statens försöksverksamhet med rikskonserter. I början av 1964 gjorde Göteborgs symfoniorkester den första landsortsturnén. Inom SFO gjordes bl.a. långt gående försök med en turnerande kammarmusikverksamhet. Utvärderingen av dessa aktiviteter ledde till vittgående samarbetsförslag i Konsertbyråutredningens huvudbetänkande, vilka dock inte kom till utförande. Ännu vid ingången av budgetåret 1970/71 fanns emellertid mellan Institutet för rikskonserter och KF en beredskap rörande ett närmare samarbete.³⁷

³⁶ Nils L. Wallin, rapport till a.u. i KF:s styrelse av den 14 februari 1965 samt i ansl. därtill protokoll av den 11 februari 1965 från sammanträde i Statens avtalsnämnd med repr. för SR, Kungl. teatern och KF (i Konserthusstiftelsens arkiv).

³⁷ KBU:s huvudbetänkande Rikskonserter, 1967, s. 137 ff.

I Kungl. Maj:ts prop. nr 45 1968 angående rikskonserter mt.m. förutsätter departementschefen (sid. 55), att samarbetet mellan KF och rikskonserterorganisationen rörande SFO vidareutvecklas. Ännu 1970 diskuterades ett samarbetsavtal mellan de båda institutionerna (ant. från sammanträde den 18 augusti 1970 mellan ordf. i Rikskonserter styrelse och KF:s nye VD), vilket dock aldrig avslutades, då rikskonserterorganisationen från 1970/71 ansåg sig böra göra andra prioriteringar. Jfr Engström, a.a. s. 94.

4. SFO:s numerär ökades under de närmaste åren till 94 man genom ekonomiska garantier från staten och staden samt genom att SR om än i minskad omfattning dock fortsatte sitt samarbete med KF.

F. Sammanfattning

I detta avsnitt har huvudlinjerna beskrivits i händelseförloppen 1958—1960 kring förslaget om en sammanslagning av SR:s orkesterresurser och KF med dess SFO till en ny konsertgivande stiftelse, "KF".

1. Förslaget väcktes inom SR:s musikavdelning, som under 50-talet bytte chef tre gånger. Det är inte osannolikt, att fusionsförslaget aktualiserades med Nils Castegrens tillträde 1957 (III B:1), vilket medförde personella förändringar inom avdelningen, som direkt och indirekt kunde befordra den unga tonsättargenerationens intressen av att få tillgång till större och rörligare resurser efter de stora internationella framgångar den registrerat 1950—1956.

Inom det då löpande samarbetsavtalet mellan SR och KF organiserades serien Nutida Musik, vilken konstnärligt väckte en stor uppmärksamhet också utomlands. Ur KF:s synvinkel var serien inte tillräckligt publikdragande. Den svarade inte heller mot den repertoarinriktning, som föreningens ledning då omhuldade: den wienklassiska och romantiska standardrepertoaren (med en viss återhållsamhet beträffande Bruckner, Mahler, R. Strauss etc.) med tillägg av den "accepterade" 1900-talsmusiken, dvs. enstaka verk av framför allt Debussy, Ravel, Stravinsky, Bartók, Britten och Sjostakovitj (jfr "modern musik — kan det möjligen vara detsamma som all musik, som inte är omodern" resp. "den yppersta klassiska tonkonsten i ordets vidsträckt bemärkelse" — se II F:2 resp. III C:9. I programrådet representerades SR bl.a. av musikchefen och i praktiken också av sin konsult Karl-Birger Blomdahl, som dock invalts som tonsättarrepresentant. Om inte en fullständig fusion, en "KF", kunde uppstå, skulle likväl ett innehav av ordförandeposten i programrådet för SR innebära en betydligt vidgad möjlighet att styra uppläggningsen av KF:s konstnärliga inriktning (III C:9).

Detta expansionsbehov hos den nya musikledningen motsvarades och närdes av den väldiga växtprocess, som SR i sin helhet under den nya chefen undergick och där det nya radiohuset kom att symbolisera organisationens tunga position i kulturlivet. Det är osannolikt, att de nya maktbarnas och tonsättarnas intressen var identiska, även om de till det yttre sammanföll. Det är inte ens säkert, att det förelåg en intresseidentitet mellan musikavdelningen och radioledningen eller mellan musikavdelningen och tonsättarna. Men i intressemötet yttre manifestation skulle radioinstitutionens byråkratiskt styrda helhetsorganisation säkerligen ha kommit att dominera utvecklingen, om fusionen kommit till stånd (III C:9, slutet). Man bör inte bortse från att konsekvenserna av televisionens inträde på arenan var svåra att förutsäga också för de initierade radiorepresentanterna vid denna tidpunkt; i ett företag med rundradion som huvudmedium spelade musikresurserna en central roll bl.a. för företagets internationella nimbus — en förstklassig symfoniorkester var således ett centralt önskemål inte bara för musikavdelningen utan också för företagsledningen.

2. KF å sin sida var en lokalt förankrad organisation med underskottstäckande finansiellt stöd från stat och stad; ingen av dessa sponsors fordrade motprestationen att direkt kunna styra den konkreta målutförningen. Rent teoretiskt låg huvudansvaret för detta liksom förvaltningsansvaret i första hand hos föreningens medlemmar, främst abonnenterna, som valde styrelsens majoritet; i praktiken överlät abonnenterna detta till en trogen inre krets, som vid årsmötena agerade in persona eller genom stående fullmakter. Stockholms stad valde två representanter och en revisor.

Organisationens demokratiska karaktär underströks slutligen av att den måluppfyllande personalgruppen, dvs. SFO, alltsedan 1914 tillsatt en styrelsepost, ett troligen unikt fall i svenskt arbetsliv. Effekten av denna organisationsform kom i dagen i samband med 1920 års konflikt mellan orkestern och en av styrelsens av föreningen valda lekmän — hur man nu vill se på denna händelse (jfr fotnot 34).

Orkestern ger organisationen en uttalat professionell karaktär. Symfoniorkestern som organisation representerar en högt motiverad yrkesgrupp. En sådan är ofta just genom sin motivationsgrad — som gärna innebär en stark men också snäv specialisering — inte särskilt intresserad av verksamhetens yttre organisation och förbiser därför lätt tendenser, som kan hota dess professionella status. Detta är en möjlig förklaring av dels att verksamheten kunnat att styras med ett mildt patriarkaliskt upplöst envælde, dels att orkestern utan föregående samråd eller i varje fall avisering i styrelsen kunde vända sig till SR:s ledning med en önskan att bli "övertagen".

KF:s demokratisk-professionella karaktär kommer till yttermera visso till uttryck däri, att styrelsen i sin tur överlämnat ansvaret för utformningen av konserterna, dvs. val av musik och exekutörer, till ett programråd, där åter orkestern finns med bredvid andra yrkesrepresentanter för musiklivet. Att SR vid denna tidpunkt var så starkt företrädd i programrådet berodde främst på dess tyngd som samarbetspartner; som jag tidigare hävdade (III A:2 och 4) var KF beroende av ytterligare finansiellt tillskott för att kunna erbjuda SFO helårsanställning och reglerad pension.

3. SR:s position var vid ingången i diskussionerna således utomordentligt starkt. KF:s ledning, främst dess direktör, argumenterade emellertid med stor skicklighet mot fusionen. Den verkställande ledningen hade tre ömtåliga punkter att bevaka: sin egen maktställning, verksamhetens ekonomi och därmed framtid som självständig organisation samt verksamhetens ideologiska karaktär av oberoende kulturell institution. Genom att alltmer uttalat framhäva den tredje punkten (jfr III C:10) lyckades KF avvärja hotet om nivellering för att så småningom gå ur diskussionerna med en starkt ställning: det allmänna tog ett om inte principiellt så dock praktiskt större ansvar, då SR fortsatte sitt samarbete om än i minskad utsträckning, orkesternumerären ökades, repertoarinriktningen kunde bibehållas liksom organisationsformen.

IV. Några anmärkningar om metodiken

De här funderingarna har sammanställts i samband med ett symposium omkring det svenska musiklivets 50-tal — det är således till mycket stor del fråga om en skildring av ett ögonvittne och medagerande. Ögonvittnen bör kontrolleras, det har vi lärt oss som historiker. Men ögonvittnet, det må vara Disraeli, Anselm Hüttenbrenner med hans Schubert-rapporter eller Robert Craft, pekar ofta på samtida dokument etc., som utan hans information kan riskera bli obeaktade av forskaren; brev, dagböcker, anteckningar, protokoll etc. Till detta kommer, att ögonvittnets syn på dessa dokument ofta är till ovärderlig hjälp för forskaren att "förstå" ett historiskt problem och dess utveckling.

I detta aktuella fall har ögonvittnet dessutom haft ambitionen att själva söka förklara två i tiden parallella och samtidiga händelseförlopp. Härvid har han anlagt ett synsätt, som han hämtat från den ekonomiska, organisationsteoretiska och biokybernetiska forskningen; rättare sagt — han har sökt utnyttja vissa teser av några internationella forskare inom området (bl.a. Baumol, Oates, Rhenman, Etzioni, Naess och Vester⁸⁸ för att kunna utröna om det inte finns ett slags feedback-relation mellan musikverket i strukturell-perceptionell mening och de institutioner, som förmedlar det i konstnärlig och administrativ-ekonomisk mening samt mellan dessa institutioner och deras omgivande samhälle: samhällets sätt att behandla denna relation kallar jag musikens teknologi. Synsättet är på en gång vidare och snävare än det vedertagna musiksociologiska bl.a. genom att det behandlar musikverket resp. musiklivet som också biokybernetiska undersökningsobjekt.

Att vi kan fastställa lagbundenheter i naturvetenskapens mening inom t.ex. neurologin är ganska klart, samtidigt som det hierarkiska betraktelsesätt, som man anlägger inom de biologiska vetenskaperna, i praktiken komplicerar lagbegreppet och stundom för det nära historievetenskapernas förklaringsätt rörande "konsekutiva händelseförlopp", "förlopp av unika händelser" etc., där man, om man söker tillräckligt länge, troligen alltid kan fastställa bakomliggande lagar i naturvetenskaplig mening, vilka dock kan bli ointressanta för forskaren genom att antingen bli för generella för att kunna "förklara" en händelse eller ett händelseförlopp, eller så snäva, att de "förklarar" endast *en* händelse (jfr innebörden av en epikris över ett psykiatriskt kliniskt fall).

Det fusionsförsök, som här har skisserats i del III, är utan tvivel ett exempel på en "fusion" — och jag har därför utgått från vissa egenskaper, som enligt en forskare brukar åtfölja "fusionen" (III A:1). Men den aldrig fullföljda fusionen i denna framställning kan inte "förklaras" av "fusionen" i III A:1 ... för att förklara det aktuella fusionsförsöket måste den serie unika händelser beskrivas, som kronologiskt för fram till nyåret 1960. (Givetvis kan en händelse inte vara i absolut mening unik — men i relativ, pragmatisk mening; i den meningen är händelserna i avsnitt III unika, dvs. olika sådana andra händelser, som de tycks

på ett naturligt sätt kunna föras samman med under en gemensam klassifikatorisk term: "fusion".)

Författaren till denna studie har vid några tidigare tillfällen berört detta synsätt, om än på ett primitivt sätt (se fotnot 16 och 22). Han har blivit alltmer övertygad om att en komplettering av det sociopolitiska-ekonomiska respektive socio-psykologiska betraktandet av musiken och dess betingelser i perceptionsteoretiska, biokybernetiska och ekonomiska termer i förening vore till gagn för den moderna musikforskningen — utan att han kan uppställa eller ens antyda en teori.

Föreliggande framställning kan dels korrigeras, modifieras och kompletteras av ytterligare dokument, dels fördjupas genom att man söker utröna hur de olika agenterna kalkylerat sina handlingar: vad gjorde att SR:s strategi med dess klara styrka vid utgångsläget misslyckades, hur kalkylerade KF:s direktör, då han valde sina framgångsrika slutargument, varför återkom SFO inte till sin propos om att uppgå i SR? Några kalkyleringsmöjligheter kan utläsas redan ur det föreliggande materialet.

Summary

In the present study, the author analyses, on the one hand the aims of governmental and other official reports carried out during the 50's and 60's on the subject of musical life, and on the other hand, he describes the chain of events which between 1958 and 1960 led to the merging of the activities of *Stockholms konsertförening* (Stockholm Concert Association) with *Sveriges radio's* (The Swedish Broadcasting Corporation) concert activity. In the first case the author has tried to show how an increasingly bureaucratic way of thinking has made its mark on the planning of music politics, while this was strongly coloured by the market economy. In the second case he has attempted to describe how a comparable process occurs in the presence of a fusion between an organization of diverse and large-scale character such as a radio corporation and a local cultural institution in which the artists, and indirectly the public, could make their influence felt. To illuminate these processes the author has used models and theses taken from economic theory, organization theory and bio-cybernetics (Baumol, Oates, Etzioni, Rhenman, Naess and Vester).

⁸⁸ Frederic Vester: Ballungsgebiete in der Krise (parallell text: Urban systems in crisis), Stuttgart 1976.